

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ОДЕСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін

«До захисту допущено»

Завідувач

кафедри _____
(підпис)

доктор філ. наук, доцент

Нерубаська Алла Олександрівна

(наукове звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 202 ____ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**на тему: «Динаміка показників самоставлення як результат етнічної
ідентифікації»**

Виконав:

студент групи ІН18-9-22-Б1Пс(4,0д)
(шифр групи)

Освітньої програми: «Психологія»

Спеціальності: 053 Психологія

(код і найменування спеціальності)

Ткаченко Максим Юрійович

(ПІБ студента)

(підпис студента)

Керівник: доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
Говорун Тамара Василівна

(підпис наукового керівника)

2026 р.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Одеський інститут

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень

Освітньої програми: «Психологія»

Спеціальності: 053 «Психологія»

«Затверджую»

Завідувач кафедри

«__» _____ 20 р.

Завдання

на кваліфікаційну роботу студента Ткаченко М.Ю.

1. Тема кваліфікаційної роботи Динаміка показників самоствалення як результат етнічної ідентифікації

Керівник кваліфікаційної роботи доктор філософії з психології, доцент кафедри Єрмакова Аліса Сергіївна

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи на попередній захист Травень 2026 р.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (рекомендовані науковим керівником та відповідним методичним забезпеченням /окремі аспекти роботи, обсяги роботи Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які поділені на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (35 найменування). Загальний обсяг роботи – 71 друкована сторінка, обсяг основної частини роботи складає 67 сторінок.

4. Необхідний графічний та аналітичний матеріал за темою дослідження . Кваліфікаційна робота містить 4 таблиці

5. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строки виконання		Примітка
		Планові	Фактичні	
1.	<u>Збір та опрацювання наукових джерел і нормативно-правової бази</u>	<u>грудень 2025</u>	<u>грудень 2025</u>	<u>Проведено аналіз літератури</u>
2.	<u>Вступ</u>	<u>січень 2026</u>	<u>січень 2026</u>	<u>Узгоджено з науковим керівником</u>
3.	<u>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ</u>	<u>січень 2026</u>	<u>січень 2026</u>	<u>Теоретична частина завершена</u>
4.	<u>РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ</u>	<u>лютий - березень 2026</u>	<u>лютий – березень 2026</u>	<u>Проведено аналітичні розрахунки</u>
5.	<u>Висновки</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>Сформовано підсумки дослідження</u>
6.	<u>Оформлення списку використаних джерел</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>Перевірено відповідність вимогам</u>
7.	<u>Подання роботи на перевірку науковому керівнику</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>квітень 2026</u>	<u>Роботу подано</u>
8.	<u>Попередній захист кваліфікаційної роботи</u>	<u>травень 2026</u>	<u>травень 2026</u>	<u>Допуск до захисту</u>

АНОТАЦІЯ

Ткаченко М.Ю. «Динаміка показників самоствавлення як результат етнічної ідентифікації» – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Одеса, 2026.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що етнічна ідентифікація виступає не лише компонентом соціальної самоідентичності, але й важливим механізмом формування цілісного образу «Я», що визначає характер самоствавлення, рівень самоприйняття, відчуття власної цінності та особистісної автономії. Аналіз динаміки показників самоствавлення у контексті етнічної належності дозволяє глибше зрозуміти, як культурні та соціально-психологічні чинники впливають на конструювання внутрішнього світу людини.

Мета – виявити вікову динаміку самоствавлення як результату етнічної ідентифікації.

У роботі були використані наступні **методи дослідження**: аналізу першоджерел, анкетування, психодіагностичний.

Ключові слова: самоствавлення, етнічне самоствердження, етнічна ідентифікація, мовленнєва ідентифікація, молодь.

ANNOTATION

Tkachenko M.Yu. "Dynamics of self-attitude indicators as a result of ethnic identification" – It's Manuscript.

Diploma's work in obtaining the educational qualification of " bachelor's " Odesa Institute PJSC «Institution of higher education «Interregional Academy of Personnel Management». Odesa, 2026.

The relevance of the research topic is due to the fact that ethnic identification is not only a component of social self-identity, but also an important mechanism for forming a holistic image of the "I", which determines the nature of self-attitude, the level of self-acceptance, the sense of one's own worth and personal autonomy. Analysis of the dynamics of self-attitude indicators in the context of ethnicity allows us to understand more deeply how cultural and socio-psychological factors influence the construction of a person's inner world.

The goal is to identify the age dynamics of self-attitude as a result of ethnic identification.

The following research **methods** were used in the work: analysis of primary sources, questionnaires, psychodiagnostic.

Keywords: self-attitude, ethnic self-affirmation, ethnic identification, speech identification, youth.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	12
1.1. Розвиток уявлень про національне самоствердження особистості.....	12
1.2. Уявлення в психології про ідентичність	21
1.3. Основні концепції самосвідомості і самостварення особистості.....	28
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	41
2.1. Організація та основні дослідження динаміки показників самостварення як результату етнічної ідентифікації	41
2.2. Якісна характеристика показників самостварення української молоді залежно від віку та статі	48
2.3. Соціально-психологічна характеристика мовленнєвої ідентифікації етномовних груп української молоді	53
2.4. Методичні рекомендації з розвитку самостварення через етнічну ідентифікацію молоді	56
Висновки до другого розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах зростання культурного різноманіття, посилення міграційних процесів і трансформації соціальних структур проблема взаємозв'язку етнічної ідентичності та особистісного розвитку набуває особливої науково-практичної значущості. Етнічна ідентифікація виступає не лише компонентом соціальної самоідентичності, але й важливим механізмом формування цілісного образу «Я», що визначає характер самоставлення, рівень самоприйняття, відчуття власної цінності та особистісної автономії. Аналіз динаміки показників самоставлення у контексті етнічної належності дозволяє глибше зрозуміти, як культурні та соціально-психологічні чинники впливають на конструювання внутрішнього світу людини.

Актуальність цієї проблематики зумовлена низкою чинників. По-перше, в умовах посиленої міжетнічної взаємодії, зростання поліетнічності населення та активізації соціальних конфліктів на етнічному ґрунті питання психологічного благополуччя осіб з різним рівнем етнічної ідентифікації виходить на передній план. Самоставлення, що формується на основі позитивного прийняття власної етнічної приналежності, слугує важливим ресурсом адаптації, підвищує стресостійкість і сприяє конструктивній соціальній взаємодії. Натомість нестійка, дифузна або конфліктна етнічна ідентичність може супроводжуватися зниженням самооцінки, внутрішньою напругою та відчуттям ізольованості.

По-друге, етнічна ідентифікація нерозривно пов'язана з процесами соціалізації й міжгрупової взаємодії, що робить її вплив на самоставлення динамічним і багатовимірним. Зміни соціального контексту – такі як переміщення до нового культурного середовища, участь у міжетнічних спільнотах, переживання дискримінації чи позитивної групової підтримки – здатні суттєво змінювати структуру самоставлення, його рівень та якісні характеристики.

Дослідження цих динамічних процесів дозволяє уточнити механізми формування особистісної стійкості, толерантності й конструктивних стратегій поведінки в мультикультурному суспільстві.

По-третє, проблема є актуальною для країн, у яких активно відбуваються етнокультурні трансформації, зокрема через вимушену міграцію, внутрішнє переселення та збройні конфлікти. У таких умовах етнічна ідентичність часто перетворюється на ключовий чинник самоорганізації, збереження психологічної цілісності та підтримки суб'єктивного відчуття значущості. Вивчення змін самоставлення внаслідок актуалізації етнічної приналежності допомагає не лише описати специфіку індивідуальної адаптації, але й розробити психологічні програми підтримки різних груп населення.

По-четверте, дослідження динаміки самоставлення як результату етнічної ідентифікації має важливе значення для розвитку сучасної етнопсихології та гуманітарних наук загалом. Воно дозволяє інтегрувати особистісний, соціально-психологічний та культурний рівні аналізу, що сприяє формуванню комплексних моделей ідентичності та її впливу на інтрапсихічні процеси. Зокрема, уточнення зв'язку між прийняттям власної етнічної групи та емоційно-ціннісним ставленням до себе відкриває нові можливості для теорій самоконцепції, соціальної ідентичності та психологічної регуляції поведінки.

Окремі аспекти проблематики національного самоствердження особистості в нерозривному зв'язку з процесами націєтворення, державотворення та становлення громадянського суспільства знайшли відображення у філософських, психологічних і психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних учених, зокрема І. Бежа, О. Киричука, О. Крошки, В. Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Г. Філіпчука та інших.

Отже, дослідження динаміки показників самоставлення у контексті етнічної ідентифікації є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Воно дозволяє:

- глибше зрозуміти механізми формування образу «Я» у поліетнічному соціумі;
- окреслити чинники психологічної стійкості та самоприйняття особи;
- визначити ризики, пов'язані з етнічною маргіналізацією чи міжгруповими конфліктами;

– розробити ефективні стратегії психологічної підтримки та міжкультурної взаємодії.

Таким чином, вивчення цього феномену є важливим кроком до формування науково обґрунтованих підходів щодо забезпечення психологічного благополуччя особистості і гармонізації міжетнічних взаємин у сучасному суспільстві.

Ось чому тема кваліфікаційної роботи **«Динаміка показників самоставлення як результат етнічної ідентифікації»** є актуальною.

Об’єкт дослідження: самоставлення особистості.

Предмет дослідження: динаміка показників самоставлення як результат етнічної ідентифікації.

Мета дослідження: виявити вікову динаміку самоставлення як результату етнічної ідентифікації.

У відповідності з метою роботи були визначені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати наукові першоджерела з проблеми самоставлення та етнічної ідентифікації.
2. Провести емпіричне дослідження динаміки показників самоставлення як результату етнічної ідентифікації.
3. Укласти методичні рекомендації з розвитку показників самоставлення як результату етнічної ідентифікації.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів**: теоретичні: аналіз теоретико-методологічних джерел; методи психолого-діагностичного обстеження та анкетування. У емпіричному дослідженні були застосовані наступні методики: методику дослідження самовідношення (МИС), тест смисложиттєвих орієнтацій.

Емпіричну основу дослідження склали 100 представників української молоді болгарської спільноти Одеської області у віці 18-23 роки .

Практичне значення одержаних результатів. Вивчення динаміки самоставлення у контексті етнічної ідентифікації має суттєве практичне значення для різних сфер психологічної, соціальної та освітньої діяльності. Це зумовлено тим, що етнічна належність, способи її переживання та ступінь інтегрованості в особистісну структуру істотно впливають на характер самосприйняття, рівень

самоповаги, адаптивні можливості та соціальну поведінку індивіда. Практична цінність такого дослідження полягає у можливості формування науково-обґрунтованих підходів до психологічної підтримки окремих людей і соціальних груп, а також у розробці інтервенцій, спрямованих на гармонізацію міжетнічної взаємодії.

По-перше, результати дослідження можуть бути використані у практичній психології для діагностики рівня внутрішньої узгодженості особистості та виявлення психологічних ризиків, пов'язаних із порушеннями самоставлення. У випадках, коли етнічна ідентичність є фрагментарною, конфліктною або маргінальною, у особи можуть виникати труднощі з формуванням позитивної Я-концепції, що супроводжується зниженням самоефективності, емоційною нестабільністю або внутрішньою напруженістю. Знання динаміки цих процесів дозволяє психологам точніше прогнозувати можливі напрямки розвитку особистості та підбирати індивідуалізовані методи корекційної роботи.

По-друге, дослідження відкриває можливості для розробки програм психопрофілактики та психологічної підтримки в умовах мультикультурного середовища. Конструктивне, інтегроване етнічне самовизначення є важливим ресурсом стресостійкості та адаптації. Тому вміщення даних про динаміку самоставлення у тренінгові програми, групові заняття, соціально-психологічні проєкти дозволяє формувати в учасників здатність до самоприйняття, зниження міжетнічної напруги та підвищення рівня міжкультурної компетентності. Це має особливе значення для шкільної та університетської освіти, де формуються первинні уявлення молоді про себе та «іншого».

По-третє, результати дослідження є значущими для роботи зі спільнотами, що пережили вимушену міграцію, воєнні конфлікти або кроскультурну адаптацію. У таких групах етнічна ідентичність часто активізується як засіб психологічного захисту та збереження внутрішньої стабільності. Вивчення змін самоставлення дає можливість визначати найбільш вразливі елементи особистісної структури та розробляти програми психологічної допомоги, спрямовані на відновлення почуття безпеки, цінності й самоповаги. Це сприяє більш швидкій інтеграції переселенців у нове соціокультурне середовище та зменшує ризик міжетнічних непорозумінь.

По-четверте, отримані результати можуть бути застосовані у сферах державної політики та соціального управління. Розуміння того, як етнічна ідентичність впливає на самоставлення, дозволяє вибудовувати ефективні моделі міжетнічної комунікації, створювати умови для соціальної згуртованості, протидіяти дискримінації та проявам ксенофобії. На основі таких даних можуть бути сформовані просвітницькі програми та стратегії популяризації міжкультурного діалогу, що сприятиме стабільності суспільства й підвищенню рівня соціальної безпеки.

По-п'яте, дослідження має значення для вдосконалення методичного забезпечення етнопсихологічних, соціально-психологічних та клініко-психологічних досліджень. Розробка та апробація інструментів, які дозволяють фіксувати динаміку самоставлення в контексті етнічної належності, дає змогу підвищити точність діагностичних методик, вдосконалити наявні опитувальники та адаптувати їх до потреб поліетнічного населення. Це важливо як для наукової роботи, так і для практичної діяльності фахівців.

Таким чином, практичне значення дослідження полягає у можливості:

- удосконалити психодіагностику та підвищити її чутливість до етнокультурних чинників;
- формувати ефективні програми психологічної допомоги та профілактики дезадаптації;
- сприяти зміцненню міжетнічної толерантності та соціальної згуртованості;
- забезпечити психологічну підтримку уразливих соціальних груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб;
- покращити освітні та соціальні практики в мультикультурних спільнотах.

Отже, результати дослідження динаміки показників самоставлення як наслідку етнічної ідентифікації мають широке і системне практичне застосування, що охоплює психологічну допомогу, соціально-культурну інтеграцію, освіту та державну політику.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які поділені на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (35

найменування). Загальний обсяг роботи – 70 друкована сторінка, обсяг основної частини роботи складає 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

1.1. Розвиток уявлень про національне самоствердження особистості

У сучасних соціально-історичних умовах розвитку України, що характеризуються тривалими воєнними викликами та трансформацією суспільної свідомості, на українське суспільство покладено винятково відповідальну цивілізаційну місію — забезпечити збереження державності, культурно-історичної спадкоємності та національно-ціннісних засад буття для майбутніх поколінь. Реалізація цієї місії значною мірою зумовлена особливостями становлення етнічної та національної ідентичності молоді як соціально-демографічної групи, що перебуває на етапі активного смислотворення, самовизначення та інтеграції особистісних і колективних ідентифікацій.

Подальше існування й розвиток суверенної, демократичної та європейсько орієнтованої Української національної держави безпосередньо залежить від рівня консолідації молодого покоління у прагненні до усвідомленої належності до української нації, прийняття її історико-культурної спадщини та інтеріоризації національних цінностей. У цьому контексті процеси формування національної ідентичності молоді постають не лише як соціально-психологічний феномен, а як стратегічний чинник національної безпеки та сталого розвитку держави, що в науковому дискурсі розглядається крізь призму досягнення національного успіху.

У межах зазначеної проблематики заслуговує на увагу наукова позиція С. Занюка, відповідно до якої національний успіх має інтегративну природу та формується внаслідок взаємодії низки взаємопов'язаних компонентів. Ключовими серед них є становлення позитивної національної ідентичності особистості на основі адекватної національної самооцінки, розвиток мотивації національної спрямованості, а також засвоєння системи національних цінностей, що репрезентуються у національних інтересах Української держави. У молодіжному

середовищі ці процеси мають особливу інтенсивність і чутливість до соціального контексту, що зумовлює необхідність їх цілеспрямованого наукового осмислення.

З огляду на це виховання національного самоствердження молоді слід розглядати як ключову умову формування зрілої етнічної та національної ідентичності, здатної забезпечити перехід від ситуативної або формальної ідентифікації з нацією до усвідомленого прийняття ролі суб'єкта націєтворення.

Саме національне самоствердження виступає психологічним механізмом, який опосередковує інтеграцію етнічної самосвідомості, громадянської позиції та ціннісно-сміслових орієнтацій молоді особистості.

У цьому зв'язку пріоритетним завданням державної молодіжної та освітньої політики постає створення соціокультурних умов, що підвищують престиж належності молоді до Української держави та української нації. Такий підхід сприяє розвитку національної самосвідомості, утвердженню української національної ідентичності, формуванню адекватно високої національної самооцінки, а також актуалізації почуттів національної гідності та громадянської гордості, які знаходять своє відображення у поведінкових стратегіях національного самоствердження та готовності до відстоювання національних інтересів.

Категорія «національне самоствердження» у контексті дослідження етнічної та національної ідентичності молоді постає як складне багатовимірне утворення, що поєднує особистісний і колективний рівні самовизначення. Вона репрезентує смислову інтеграцію понять «нація» та «самоствердження», проте не зводиться до їх формального поєднання, набуваючи самостійного онтологічного, гносеологічного та світоглядного статусу.

Актуальність теоретичного аналізу зазначеного феномена посилюється недостатньою уніфікованістю наукових підходів до трактування поняття «нація» та багатовекторністю його інтерпретацій у межах соціально-гуманітарного знання. Така ситуація значною мірою є наслідком історично зумовлених ідеологічних обмежень пострадянського періоду, що призвели до фрагментації наукових уявлень про процеси етнонаціонального становлення. Водночас сучасні дослідження українських учених періоду незалежності, здійснювані з

урахуванням здобутків світової науки, створюють теоретичні передумови для формування цілісного бачення проблеми етнічної та національної ідентичності молоді в умовах суспільних трансформацій.

На основі узагальнення провідних теоретичних підходів до осмислення процесів націєтворення було систематизовано й виокремлено ключові інтерпретації поняття «нація». У науковому дискурсі нація розглядається як відносно стійка соціальна спільнота людей, об'єднана спільною територією проживання, мовою, культурою, особливостями психічного складу та єдністю економічного життя, що відрізняє її від народу як менш структурованого соціального утворення, у якому лише формується усвідомлення власної цілісності та відмінності від інших спільнот. Водночас нація може трактуватися і як сукупність громадян певної держави, що мешкають у її межах, включаючи представників різних етносів, та мають полікультурний характер [31]. У цьому контексті доречним є підхід К. Дойча, згідно з яким нацією вважається народ, що володіє власною державністю [цит. за 11].

Ю. Римаренко, аналізуючи сутнісні характеристики нації, відносить до її базових ознак підпорядкування членів спільноти єдиній системі державного управління; проживання в межах спільної території; наявність спільної мови та звичаїв; єдність походження й історичного розвитку; сформований національний характер; спільність інтересів; наявність колективних національних почуттів і волі; толерантне ставлення до співгромадян; відданість своїй нації; переживання почуттів національної гордості за її досягнення та співпереживання з приводу прорахунків у національній політиці [34].

У процесі аналізу феномена «політична нація» О. Картунов визначає її як спільноту громадян різного етнічного походження, об'єднаних ідентифікацією з громадянством певної держави, які мають власну державу або прагнуть реалізувати право на самовизначення та національне самоствердження. У цьому сенсі нація постає як політико-правова форма організації суспільства, оскільки «кожна нація є держава» [33].

Досягнення народом рівня нації передбачає, у теоретичному вимірі, об'єднання всіх соціальних верств у межах суверенної національної спільноти, де

кожен індивід наділяється статусом громадянина, а принцип рівності громадян є базовою засадою функціонування такої спільноти (A. D. Smith). За таких умов усі громадяни є рівними перед національним законодавством, а між індивідом і державою не існує проміжних соціальних утворень [30].

У цілому процес національного самоствердження українського народу охоплює низку взаємопов'язаних етапів: формування та утвердження його як нації; розвиток у членів спільноти почуття належності та національної свідомості; становлення державної мови й національної символіки; розгортання соціально-політичного руху від імені нації та формування інститутів громадянського суспільства; вироблення, суспільне прийняття й практичну реалізацію загальної та конкретизованої національної доктрини чи ідеології (Ю. Римаренко).

У сучасних умовах, на ґрунті активізації народнокультурної мобілізації та переосмислення власної історичної спадщини, формується українська нація, що визнає автономність політичної спільноти, у межах якої інтелектуали та представники вільних професій реалізують свій потенціал, спрямовуючи його на служіння суспільству та своїм співгромадянам [13].

У площині формування національного самоствердження молоді в Україні особливої актуальності набуває ідея становлення громадянської нації, у межах якої кожен член української спільноти усвідомлює власну причетність до процесів утвердження української нації та громадянського суспільства, несе відповідальність перед національною державою та взаємодіє з іншими громадянами на засадах солідарності задля спільного блага.

З позицій авторського бачення, українська нація постає як поліетнічна громадянська спільнота, до складу якої входять представники титульної української нації та всіх етнічних груп, що проживають на території України, визнають її своєю Батьківщиною, ідентифікують себе як громадян Української держави та поділяють українське світобачення й світоглядні орієнтири, незалежно від етнічного походження, релігійної належності чи соціального статусу.

Процес формування української політичної нації тісно пов'язаний із розвитком патріотизму як особливого, безумовного та смислово насиченого почуття-надцінності, що виконує інтегративну функцію, об'єднуючи

представників різних етнічних спільнот у єдиний народ — спільноту громадян однієї держави.

Як зазначають І. Бех та К. Чорна, патріотизм є активним, діяльнісним почуттям належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, що виявляється в органічній включеності особистості в соціально-політичну структуру держави, відданості та любові до неї, готовності до самопожертви заради її розвитку й процвітання. Це почуття ґрунтується на усвідомленні належності до громадянського суспільства та української політичної нації як цілісного соціального організму, що функціонує в межах єдиного державного простору. В умовах поліетнічності українського суспільства особливої значущості набуває саме національно-громадянський, а не локальний чи регіональний патріотизм, що логічно обґрунтовує його роль як підґрунтя виховання національного самоствердження особистості.

За переконанням Г. Пустовіта, патріотизм є багатовимірним і багаторівневим феноменом, ключовою характеристикою якого виступає сформоване почуття належності до певної спільноти. Рівень його розвитку визначається ступенем сформованості національної гордості, довіри до державних інституцій і Збройних сил, а також готовністю особистості до захисту своєї країни в умовах воєнної загрози [25].

У наукових дослідженнях також виокремлюють кілька основних різновидів патріотизму: етнічний, що ґрунтується на почутті належності до свого народу, любові до рідної мови, культури та історії; територіальний, зумовлений емоційним зв'язком із місцем народження та проживання; державницький, який формується на основі державницького світогляду, має виразний інтегративний характер і сприяє консолідації громадянської спільноти [28].

Аналіз наукових позицій українських дослідників щодо окресленого феномена засвідчує, що на сучасному етапі суспільного розвитку особливої значущості набуває становлення національно-громадянського патріотизму. Його зміст передбачає усвідомлену відповідальність особистості за історичну долю народу, збереження та розвиток національної культури, а також здатність мобілізувати внутрішній потенціал задля творення нових смислових орієнтирів у

розвитку держави й нації (Ю. Руденко). Концептуальним підґрунтям такого різновиду патріотизму виступає шанобливе ставлення до власного народу, його культурно-історичної спадщини, системи національних цінностей і, передусім, рідної мови, яка водночас сприяє формуванню поваги до інших народів і набуває статусу усвідомленої духовної цінності.

Початкові прояви патріотизму формуються в особистості спонтанно під впливом природних соціокультурних чинників, які в єдності з освітнім середовищем забезпечують становлення базової емоційно-ціннісної прихильності до власної нації та залучення до її духовних надбань. Водночас процеси державотворення й утвердження незалежності України актуалізують необхідність формування в масовій свідомості молодого покоління якісно іншого — духовно осмисленого та рефлексивного — патріотизму, що поєднує глибоку емоційну відданість своєму народові, нації й Батьківщині з толерантним ставленням до представників інших національних спільнот. За І. Бехом, фундаментом патріотизму особистості є усвідомлення власної національної самобутності в поєднанні з переживанням особистої причетності до долі України [цит. за 5].

Такий рівень патріотизму характеризується значним потенціалом у подоланні актуальних проблем української державності (І. Д. Бех) та постає як особлива спрямованість самореалізації й соціальної поведінки громадян. Його ціннісними орієнтирами є любов до Вітчизни та служіння їй, збереження територіальної цілісності й суверенітету держави, зміцнення національної безпеки та забезпечення сталого розвитку. Водночас цей феномен передбачає домінування почуття обов'язку й відповідальності, що зумовлює пріоритет суспільних і державних інтересів над індивідуальними прагненнями, надаючи їм статусу вищого смислу життєдіяльності особистості та соціальних спільнот загалом.

У такому контексті патріотизм постає як надцінність громадянського суспільства, своєрідний «творчий акт духовного самовизначення», який відображає історичне покликання кожного народу реалізувати власний шлях розвитку. Йдеться про творення автентичного національного змісту — «свого і по-своєму», що водночас відповідає критеріям ціннісної значущості й культурної гідності (В. Івашковський).

Суттєвою ознакою сучасного етапу розвитку українського суспільства є активізація процесів формування загальнонаціональної ідеї, системи національних цінностей, інтересів і національного ідеалу в його соціальному, морально-етичному, геополітичному та інших вимірах. Разом із тим складність і відносно повільна динаміка цих процесів значною мірою зумовлені тривалим негативним впливом регіональної політики на формування національної свідомості й національної ідентичності українського народу. Історично сформована різновекторність соціокультурних орієнтацій, відмінності у системах цінностей, ментальних установках, а також полярні оцінки історичного минулого та бачення майбутнього держави упродовж десятиліть ускладнювали консолідацію нації.

У зв'язку з цим сучасний етап розвитку Української держави можна розглядати як сприятливий період для актуалізації виховання національного самоствердження молоді. Орієнтація на багатовікову духовну мудрість рідного народу в освітньо-виховному процесі найбільш повно відображає логіку національного відродження українства та забезпечує засвоєння молоддю системи національних цінностей як основи її світоглядного самовизначення.

Окремі аспекти проблематики національного самоствердження особистості в нерозривному зв'язку з процесами націєтворення, державотворення та становлення громадянського суспільства знайшли відображення у філософських, психологічних і психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних учених, зокрема І. Беха, І. Бичка, Ю. Й. Вироста, О. Киричука, В. Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Г. Філіпчука та інших.

З урахуванням фундаментального значення теоретико-методологічних засад різних галузей наукового знання — філософії, психології, соціології, політології, історії та педагогіки — для комплексного осмислення проблеми національного самоствердження особистості, вбачається доцільним здійснити поглиблений аналіз феномена «самоствердження», зокрема в аспекті його наповнення національно-ціннісним змістом.

Отже, аналіз наукових підходів до осмислення феноменів патріотизму, національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості засвідчує їхню внутрішню концептуальну спорідненість і

взаємозумовленість у контексті процесів націєтворення та державотворення.

Узагальнення результатів філософських, психологічних, соціологічних і психолого-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що патріотизм у його національно-громадянському вимірі виступає не лише емоційно-ціннісним утворенням, а й складним інтегративним механізмом, через який відбувається включення особистості у простір національної культури, історичної пам'яті та суспільно значущої діяльності.

Водночас аналіз теоретичних джерел засвідчує відсутність єдиного усталеного підходу до тлумачення феномена національного самоствердження, попри його широку імпліцитну представленість у дослідженнях, присвячених проблемам національної свідомості, патріотизму, громадянської активності та ідентичності. У більшості наукових праць зазначений феномен розглядається фрагментарно — як похідний або супровідний щодо суміжних категорій, що зумовлює потребу в його цілісному концептуальному осмисленні.

З урахуванням міждисциплінарного характеру проблеми та результатів аналізу базових категорій «нація», «самоствердження», «патріотизм», «національна ідентичність» і «громадянська суб'єктність», доцільним є розгляд національного самоствердження як особливого соціально-психологічного феномена, що поєднує особистісний і колективний рівні самовизначення. У цьому контексті воно постає як процес і результат усвідомленого прийняття індивідом своєї належності до національної спільноти, інтеріоризації її цінностей і смислів, а також активного виявлення цієї належності у соціально значущій діяльності.

Таким чином, логіка проведеного теоретичного аналізу зумовлює необхідність введення авторського визначення поняття «національне самоствердження», яке дозволить інтегрувати ціннісно-сміслові, ідентифікаційні та діяльнісні аспекти становлення особистості як суб'єкта національного життя та громадянського суспільства.

У межах нашого бакалаврського дослідження національне самоствердження розуміється як складний багатовимірний процес і водночас результат особистісного самовизначення, що полягає в усвідомленому прийнятті індивідом своєї національної належності, формуванні позитивної національної ідентичності,

інтеріоризації системи національних цінностей і норм, а також у готовності та здатності реалізовувати їх у соціально значущій діяльності, спрямованій на утвердження нації, держави й громадянського суспільства.

Запропонована дефініція створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу структурних компонентів, психологічних механізмів і умов формування національного самоствердження особистості, зокрема в молодіжному середовищі, що становить предмет подальших розділів дослідження.

З урахуванням вікових, соціально-психологічних і світоглядних особливостей молоді як соціально-демографічної групи, що перебуває на етапі активного становлення ідентичності, ціннісно-сміслових орієнтацій та громадянської позиції, доцільним є уточнення поняття національного самоствердження саме в молодіжному вимірі. Молодь вирізняється підвищеною чутливістю до соціальних змін, відкритістю до засвоєння нових смислів і водночас потребою в інтеграції особистісного самовизначення з колективними формами ідентичності, що зумовлює специфіку проявів національного самоствердження у цьому віковому періоді.

У межах нашого бакалаврського дослідження національне самоствердження молоді визначається як динамічний соціально-психологічний процес і результат особистісного розвитку молодої людини, що полягає в усвідомленому прийнятті та позитивному переживанні власної належності до української нації, формуванні зрілої національної ідентичності, інтеріоризації національних цінностей, норм і смислів, а також у готовності та здатності молоді реалізовувати їх у соціально значущій, громадянській і професійній діяльності, спрямованій на утвердження держави, громадянського суспільства та національних інтересів України.

Запропоноване визначення акцентує на інтеграції ідентифікаційного, ціннісно-сміслового та діяльнісного компонентів національного самоствердження молоді й створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу його структурних складників, психологічних механізмів формування та емпіричного дослідження особливостей прояву цього феномена у молодіжному середовищі.

1.2. Уявлення в психології про ідентичність

Поняття ідентичності у сучасному науковому дискурсі вирізняється багатовимірністю та змістовою полісемією, що зумовлює його активне використання в міждисциплінарному полі гуманітарних і соціальних наук. Поряд із трактуванням ідентичності як способу усвідомлення та конструювання власної самості, дана категорія застосовується для аналізу часових, просторових і соціокультурних координат життєдіяльності суб'єкта. Така теоретична багатоплановість є особливо значущою для дослідження національної та етнічної ідентичності молоді, оскільки саме в юнацькому та ранньому дорослому віці відбувається інтенсивне узгодження індивідуального самовизначення з колективними формами належності.

У межах теорій соціальної ідентичності ідентичність розглядається не як наслідок біологічних або нейрофізіологічних чинників (Т. Е. Feinberg, Р. М. S. Nacker [цит. за 34]), а як соціально детермінований феномен, що формується у процесі включення індивіда до системи соціальних відносин. Такий підхід є концептуально важливим для аналізу національної й етнічної ідентичності молоді, оскільки вона постає результатом засвоєння історично сформованих цінностей, символів, мовних кодів і моделей соціальної поведінки, опосередкованих конкретним культурним середовищем.

Суттєвий вплив на становлення наукових уявлень про ідентичність справили ідеї психоаналізу, які зосередили увагу на внутрішніх механізмах самоідентифікації особистості. У цьому контексті ідентичність інтерпретується як багаторівневе утворення, значна частина якого залишається неусвідомленою, що особливо актуалізується у період молодості — часу інтенсивних пошуків смислів, соціальних орієнтирів і групової належності. Для національної та етнічної ідентичності молоді це означає можливість співіснування кількох ідентифікаційних позицій, які перебувають у процесі динамічної взаємодії та взаємного переосмислення.

Подальший розвиток проблематики ідентичності в аналітичній психології К. Юнга поглибив розуміння культурно-символічних основ самоідентифікації.

Усвідомлення власного Я розглядається ним у нерозривному зв'язку з колективним несвідомим, у якому закорінені архетипні образи, міфи та символи культури. У контексті дослідження національної та етнічної ідентичності молоді це положення дозволяє розглядати ідентичність не лише як індивідуальний когнітивний конструкт, а як результат інтеріоризації культурно-історичного досвіду народу, що опосередковує процес індивідуації та формування самості.

Починаючи з першої третини XX століття, ідентичність стає об'єктом системного вивчення в соціальних науках, у межах яких поступово виокремлюються два взаємопов'язані напрями її концептуалізації — персональний і соціальний. Персональна ідентичність відображає індивідуальні стратегії самовизначення та суб'єктивні смисли, тоді як соціальна ідентичність фіксує належність особистості до певних соціальних груп. Для молоді національна й етнічна ідентичність постають особливими формами соціальної ідентичності, що інтегруються в структуру персональної ідентичності та забезпечують відчуття причетності до національної спільноти [11].

Соціальна ідентичність у цьому контексті розкриває механізми поєднання індивідуального досвіду молоді людини з колективними цінностями, нормами та уявленнями, притаманними певному етносу або нації. Вона формується через включеність молоді у систему соціальних ролей, освітніх і культурних практик, громадянської активності та міжпоколінної комунікації. Таким чином, національна та етнічна ідентичність молоді виступають не ізольованими конструктами, а динамічними складниками цілісної структури особистісного самовизначення, що зумовлює їх ключову роль у процесах національного самоствердження та громадянського становлення молодого покоління.

У сучасному науковому дискурсі поняття етнічної та національної ідентичності нерідко вживаються як взаємопов'язані, проте вони не є тотожними, особливо у контексті дослідження молоді як вікової групи, що перебуває на етапі інтенсивного ідентифікаційного пошуку [цит. за 2]. Їх чітке розмежування є методологічно необхідним для адекватного аналізу процесів самовизначення молодого покоління в умовах соціокультурної трансформації.

Етнічна ідентичність молоді постає як форма соціальної ідентичності, що ґрунтується на усвідомленні належності до певного етносу та емоційно-ціннісному прийнятті спільного походження, мови, культурних традицій, історичної пам'яті й символічних уявлень. Вона формується переважно у процесі первинної соціалізації, засвоюється через сімейне виховання, міжпоколінну трансмісію культурного досвіду, повсякденні практики та неформальне соціальне середовище. Для молоді етнічна ідентичність часто має емоційно забарвлений, частково неусвідомлений характер і виконує функцію психологічної стабілізації, забезпечуючи відчуття «коріння», спадковості та культурної тяглості.

Натомість національна ідентичність молоді є більш складним, рефлексивним і соціально сконструйованим утворенням, що пов'язане з усвідомленням себе як члена політичної та громадянської спільноти — нації. Вона ґрунтується не лише на культурно-етнічних засадах, а й на прийнятті спільних для суспільства цінностей, правових норм, державної символіки, громадянських обов'язків і відповідальності за майбутнє країни. Формування національної ідентичності молоді значною мірою відбувається в умовах вторинної соціалізації — через систему освіти, громадянське виховання, участь у соціально-політичних процесах, волонтерську діяльність, публічний дискурс і медіапростір.

Принципова відмінність між цими формами ідентичності полягає у їхній онтологічній та функціональній спрямованості. Етнічна ідентичність апелює до минулого, колективної пам'яті та культурної спадщини, тоді як національна ідентичність зорієнтована на сучасність і майбутнє, передбачаючи активну участь молоді в процесах державотворення та громадянського самоствердження. У психологічному плані етнічна ідентичність виконує переважно інтегративно-захисну функцію, тоді як національна — мобілізаційну та регулятивну, спрямовуючи соціальну активність молоді у русло суспільно значущої діяльності.

Водночас у структурі особистісного самовизначення молоді етнічна та національна ідентичності перебувають у відносинах взаємодоповнення, а не протиставлення. Етнічна ідентичність створює культурно-ціннісне підґрунтя для формування національної ідентичності, тоді як остання забезпечує інтеграцію молодої людини в ширший соціально-політичний простір поліетнічної нації. Саме

у молодіжному середовищі найбільш виразно виявляється динаміка узгодження цих двох рівнів ідентифікації, що може супроводжуватися як гармонізацією, так і напруженням між традиційними етнокультурними смислами та модерними громадянськими орієнтаціями.

Таким чином, етнічна ідентичність молоді відображає передусім культурно-родову належність і емоційний зв'язок з етнічною спільнотою, тоді як національна ідентичність молоді репрезентує усвідомлену громадянську приналежність, ціннісну солідарність і готовність до активної участі в житті національної держави. Таке розмежування створює концептуальну основу для подальшого аналізу їх взаємодії в процесі національного самоствердження молоді.

У сучасній соціальній теорії разом із категоріями індивідуальної та колективної ідентичності особливе значення набувають поняття етнічної та національної ідентичності [6]. Вони розглядаються як ключові форми соціальної ідентичності, що формуються в молоді під впливом культурних, історичних і громадянських факторів. Етнічна ідентичність визначається усвідомленням молодою людиною належності до певного етносу, включає знання його культури, мови, історії, традицій та цінностей, а також формує почуття приналежності до спільноти, що розділяє ці ознаки. Національна ідентичність у молоді виступає як форма колективної ідентичності, яка базується на спільних уявленнях про державну належність, громадянство, історичну спадщину та культурні символи держави. Вона поєднує почуття патріотизму, відповідальності за долю нації та готовності брати участь у суспільному і державному житті.

Ідеї Е. Еріксона щодо соціальної та персональної ідентичності допомагають зрозуміти процес формування національної та етнічної самосвідомості у молоді [10]. Він розглядав ідентичність як інтеграцію життєвого досвіду в єдине «Я», де важливими є відчуття внутрішньої цілісності та історичної безперервності, що забезпечує солідарність із цінностями соціальної групи. У випадку молоді це проявляється у формуванні усвідомленого зв'язку з національною та етнічною спільнотами, що стає підґрунтям для громадянської активності та патріотичного виховання.

Психоаналітичні підходи, зокрема концепції З. Фрейда, К. Юнга та Е. Еріксона, підкреслюють, що процес ідентифікації молоді включає усвідомлення себе не лише як індивідуальності, а й як частини етнічної або національної спільноти. Етнічна ідентичність формується переважно на основі сімейних та культурних традицій, тоді як національна — через участь у громадському житті, сприйняття державних символів та культурної спадщини.

Соціологічні та символічно-інтераціоналістські підходи, започатковані Дж. Г. Мідом і розвинуті І. Гоффманом, дозволяють розглядати національну та етнічну ідентичність молоді як результат активної соціальної взаємодії [цит. за 18].

Молодь усвідомлює своє «Я» через взаємодію з оточенням, соціальними групами та державними інституціями, при цьому формуються як усвідомлювані, так і неусвідомлювані компоненти ідентичності. Усвідомлювані прояви національної ідентичності включають активну громадську позицію, участь у культурних і державних ініціативах, вивчення історії та мови. Неусвідомлювані — це внутрішні очікування та переконання, що насаджуються соціальним середовищем і підтримують відчуття приналежності до нації чи етнічної групи.

Важливо, що процес формування етнічної та національної ідентичності молоді має багаторівневий характер. Соціальна ідентичність відображає сприйняття молоддю своєї належності до соціальних груп, етнічних спільнот, держави. Особистісна ідентичність проявляє унікальні риси кожної молодої людини, формуючи її індивідуальний спосіб усвідомлення своєї національної та етнічної приналежності. Я-ідентифікація забезпечує суб'єктивне сприйняття своєї життєвої ситуації та ролі в розвитку національної та етнічної спільноти.

Таким чином, національна та етнічна ідентичність молоді є динамічним і багаторівневим процесом, що поєднує особистісні, соціальні та культурні чинники. Вона виступає фундаментом для формування свідомої громадянської позиції, патріотизму, поваги до національних цінностей та інтеграції молоді у суспільне життя держави.

І. Гоффман виділяє персональну ідентичність, що відображає унікальний життєвий досвід молодої людини, та соціальну ідентичність, яка проявляється через виконання соціальних ролей у різних групах, включно з етнічними та

національними спільнотами [7]. Молодь стикається з обома формами ідентичності в процесі щоденної взаємодії, яку Гоффман трактує як рольову гру чи соціальну «сценічну постановку». При цьому молоді люди не завжди повністю ототожнюють себе зі своїми ролями, оскільки їх соціальні контакти та групові належності постійно змінюються.

Конструктивістські концепції соціальної реальності, розроблені П. Бергером та Т. Лукманом, підкреслюють, що світ, який молодь сприймає як об'єктивний, формується ними у процесі соціальної взаємодії. Це стосується й процесів конструювання національної та етнічної ідентичності: знання про історію, традиції, культурні особливості та символи своєї етнічної чи національної спільноти підтримуються через соціальні контакти, навчання та культурну практику.

У 1960–1980-х роках відбувся дискурсивний поворот у дослідженні ідентичності, що дозволив приділяти особливу увагу мові та комунікації як засобам конструювання соціальної реальності. Л. Вітгенштейн у теорії «мовної гри» підкреслює, що мова не лише описує світ, а й творить його; для молоді це означає, що національні та етнічні символи, ритуали, історичні наративи і культурні практики стають інструментами усвідомлення та формування власної ідентичності [12].

Феноменологічний підхід (А. Щюц, R. Brubaker, F. Cooper) акцентує на тому, що соціальна реальність для молодих людей змінюється залежно від їхнього досвіду взаємодії в групах — шкільних, молодіжних, етнічних або громадських. Індивід конструює власне розуміння приналежності до національної чи етнічної спільноти через власну взаємодію з культурними символами, традиціями та соціальними нормами.

Герменевтика (H.-G. Gadamer, D. E. Linge) доповнює це бачення, підкреслюючи, що сенс національних і етнічних практик існує до того, як молодь усвідомлює його. Тобто національна та етнічна ідентичність формується не лише через індивідуальний вибір, а й через культурну спадщину та традиції, які молоді люди засвоюють і перетворюють на власні смисли.

Розвиток дискурс-студій у 1970-х роках (М. Фуко, Ж. Дерріда) активізував дослідження того, як мова, комунікація та культурні практики впливають на формування молодіжної національної та етнічної ідентичності. Завдяки інтеграції лінгвістичних та соціально-гуманітарних підходів стало можливим вивчати, як молодь усвідомлює себе як частину етнічної спільноти, нації або громадянської спільноти, та як відбувається внутрішнє узгодження персональної та колективної ідентичності [20].

Сучасні дискурс-аналітичні підходи виділяють кілька основних принципів:

1. мова не слугує лише відображенням існуючої реальності;
2. мова організується у дискурси, кожен із яких продукує власні значення;
3. дискурси постійно конструюються та змінюються;
4. вивчати дискурси можна через аналіз конкретних соціальних і комунікативних контекстів.

Отже, ці підходи об'єднують базове положення: спосіб спілкування не лише фіксує суспільні відносини та ідентичності, а й безпосередньо сприяє їхньому формуванню.

Концепт нації є однією з ключових соціальних категорій. Він тісно пов'язаний із солідарністю, громадянством, структурою модерного суспільства та функціонуванням держави. Проте традиційний поділ національної ідентичності на громадянську (політичну) та культурну (етнічну) форму не завжди виявляється достатньо ефективним для сучасного наукового аналізу. Це відображає дискурсивну суперечність у дебатах між модерністами та етносимволістами щодо категорій «громадянське/етнічне» або «політичне/культурне».

Сучасні емпіричні дослідження показують, що у країнах Західної Європи, які традиційно вважаються прикладами громадянських націй, молодь демонструє виражені культурні ознаки та етнічну свідомість. У той же час у східноєвропейських країнах, традиційно визначених як етнічні нації, молоді люди проявляють стійкі громадянські та політичні орієнтири. Це свідчить про необхідність гнучкішого підходу до розуміння національної ідентичності [25].

Дослідження А. D. Smith показують, що трансформація визначень нації змінює уявлення про національну ідентичність, підкреслюючи її культурний та колективний характер. Національна ідентичність у цьому контексті – це безперервне відтворення та інтерпретація системи цінностей, символів, традицій, пам'яті та міфів, що становлять культурну спадщину нації, а також усвідомлення молоддю власної приналежності до цієї спадщини [цит. за18].

Особливу увагу слід приділити британському соціологу S. Hall, який визначав ідентичність як стратегічну та позиційну категорію. Він підкреслював, що не існує «екзистенціальної самості», а суб'єктивність і ідентичність конструюються в дискурсі. У цьому процесі національна культура відіграє ключову роль, наповнюючи поняття нації змістами, через які молодь усвідомлює себе. Ці змісти зберігаються у наративних історіях про націю, колективній пам'яті та культурних уявленнях, що пов'язують сучасне покоління з минулим [цит. за18].

З наукової точки зору, національну ідентичність можна розглядати як:

- комплекс спільних ідей, уявлень і перцептивних схем, які формують емоційне ставлення молоді до нації та поділяються її членами;
- відповідні поведінкові диспозиції, засвоєні через національну соціалізацію [3].

Такий підхід дозволяє поєднати об'єктивні та суб'єктивні аспекти ідентичності, де структура і культурна спадщина співіснують із активною дією молоді як агентів формування своєї національної та етнічної самосвідомості. Пошук етнічних коренів нації у поєднанні з розумінням національної ідентичності як динамічної, культурно обумовленої категорії підкреслює дискурсивний та конструктивістський характер сучасного наукового аналізу.

1.3. Основні концепції самосвідомості і самоставлення особистості

Особистість молодої людини є складною системою, яка визначається не лише її соціальним статусом і ролями в міжособистісних взаємодіях, а й особливим ставленням до самої себе. Це ставлення, або самоставлення, формує

внутрішню структуру особистості, яка значною мірою визначає її сприйняття власної етнічної та національної приналежності [33].

Дослідження ставлення особистості до себе демонструють різноманіття підходів і термінів: «глобальна самооцінка», «самоповага», «самовідношення», «емоційно-оцінне ставлення до себе», «самоцінність» тощо. Ці категорії тісно пов'язані з такими психологічними поняттями, як «установка» (Д.Н. Узнадзе), «особистісний зміст» (О.М. Леонтьєв), «аттїтюд» (М. Rosenberg, R. Wylie, S. Coopersmit) та «соціальна установка» (І.С. Кон), що дозволяють розкрити різні аспекти самовідношення.

Для молоді глобальна самооцінка є не лише узагальненим відображенням ставлення до себе, а й важливим чинником формування національної свідомості. Вона інтегрує самопізнання та емоційно-ціннісне ставлення до власного «Я», що стає основою для усвідомлення своєї приналежності до етнічної та національної спільноти [16]. Механізми формування такої самооцінки включають:

1. Проекція власних рис на внутрішній еталон – молода людина порівнює себе з культурними та історичними символами своєї нації, прагнучи відповідати ціннісним і поведінковим нормам групи [2].
2. Порівняння реального та ідеального «Я» – юнак або дівчина аналізує власні етнічні знання, мовні навички, участь у культурних практиках, співставляючи їх з уявленням про «ідеального громадянина» своєї нації [3].
3. Соціальне віддзеркалення – індивід оцінює себе через реакції значущих оточуючих (батьків, друзів, педагогів), що сприяє інтеграції особистісного та національного «Я» [23].
4. Ситуативна ідентифікація – в процесі участі в національних святкуваннях, молодіжних культурних проєктах чи волонтерських рухах молода людина переживає почуття причетності до своєї нації.
5. Емоційно-ціннісне закріплення символів та традицій – через переживання гордості, радості чи співпереживання у зв'язку з національними подіями, історичними героями, мовою та культурою формується позитивне ставлення до національної групи.

6. Рефлексивне усвідомлення історичної та етнічної спадщини – молодь осмислює власне місце в історії нації, оцінює внесок своєї спільноти у сучасне життя, що підсилює почуття історичної безперервності та колективної відповідальності.

Засвоєння зовнішніх оцінок і соціальних норм, порівняння себе з іншими та самоатрибуція, коли молода людина спостерігає та оцінює власну поведінку в соціумі, стають основою для формування її глобальної самооцінки [23]. Ця самооцінка виступає фундаментом для розвитку усвідомленої етнічної ідентичності – розуміння своєї приналежності до певної культурної, мовної та історичної спільноти – та національної ідентичності – відчуття причетності до держави, її цінностей і символів.

У процесі соціалізації молоді формування глобальної самооцінки та самоставлення визначає її здатність поєднувати індивідуальні цінності з колективними культурними нормами. Це дозволяє юним представникам етнічної групи усвідомлювати себе як частину нації, інтерпретувати історичну спадщину, сприймати культурні символи та традиції як елементи власної ідентичності. У результаті національна ідентичність молоді постає як інтегративний комплекс: емоційних ставлень, поведінкових диспозицій та когнітивних уявлень про власну приналежність до нації та етносу [15].

Таким чином, самоставлення та глобальна самооцінка молодої людини виконують ключову роль у формуванні її національної та етнічної ідентичності, стаючи психічною основою для усвідомлення своєї культурної приналежності, збереження етнічної самобутності та активної участі в соціальному і державному житті.

Самоставлення та глобальна самооцінка відіграють ключову роль у формуванні національної та етнічної ідентичності молоді. Самоставлення можна визначити як специфічну підструктуру особистості, яка відображає ставлення індивіда не лише до себе, а й до свого соціокультурного середовища. Як зазначає Н.І. Сарджвеладзе, основна відмінність самоставлення від ставлення до оточуючого світу полягає у референті: у випадку самовідношення – це власне «Я» з усіма психосоціальними та особистісними характеристиками, тоді як у ставленні

до зовнішнього світу – це інші люди або об’єкти [19]. Для молоді цей аспект є важливим, оскільки внутрішнє сприйняття власного «Я» тісно переплітається з усвідомленням своєї належності до етнічної групи та нації.

Глобальна самооцінка молодого особистості, як показують С. Куперсміт та М. Розенберг, формує уявлення про власну цінність та самоповагу [20]. Вона відображає ступінь позитивного ставлення до себе і водночас визначає емоційний фундамент для відчуття приналежності до певної національної чи етнічної спільноти. У молодому віці, коли відбувається активне формування особистісних цінностей і світогляду, рівень глобальної самооцінки стає критично важливим для того, щоб особистість могла усвідомлювати власну належність до нації та цінувати культурну спадщину своєї етнічної групи.

Самоповага виступає основним проявом глобальної самооцінки і в національному контексті формує у молоді відчуття внутрішньої гідності, пов’язане з її етнічною та національною ідентичністю. Підтримка позитивного самоставлення дозволяє молодій людині інтегрувати власні життєві цінності з цінностями національної спільноти, усвідомлювати відповідність своїх дій культурним та історичним нормам, а також брати активну участь у колективному житті на основі відчуття національної приналежності [14; 15].

Психологічні механізми формування національної ідентичності у молоді включають:

1. Інтерналізацію культурних норм і цінностей – засвоєння символів, традицій, історичних подій, які формують відчуття єдності з нацією.
2. Соціальне порівняння – оцінка себе у контексті групових стандартів, етнічних та національних особливостей.
3. Рефлексивне відображення власних переживань – співставлення особистого «Я» з ідеалом національної чи етнічної спільноти, усвідомлення ролі своєї індивідуальності у колективі.
4. Емоційна залученість у культурні практики – участь у святкуваннях, ритуалах, національних заходах, що зміцнює внутрішнє відчуття приналежності.

5. Позитивна ідентифікація з представниками своєї етнічної та національної групи – розвиток гордості за історію, культуру, досягнення спільноти.

Таким чином, формування глобальної самооцінки та самоствавлення у молоді виступає внутрішнім механізмом, що забезпечує розвиток національної свідомості та підтримує інтеграцію індивіда у культурний та соціальний контекст етнічної і національної спільноти.

Структура самоствавлення особистості є ключовим фактором у формуванні національної та етнічної ідентичності молоді, оскільки відображає глибину її взаємозв'язків із соціальним і культурним оточенням. Аналіз структурних компонентів самоствавлення, запропонований С.Р. Пантілеєвим, дозволяє виділити дві підсистеми: оцінну та емоційно-ціннісну [12]. У контексті національної ідентичності оцінна підсистема проявляється через такі категорії, як самоповага до своєї етнічної та національної спільноти, відчуття компетентності у культурному середовищі та впевненість у здатності представляти цінності своєї нації. Емоційно-ціннісна підсистема включає аутосімпатію, почуття власної гідності та прийняття себе як носія культурної та етнічної спадщини, тобто формує емоційний зв'язок із власною національною групою.

І.С. Кон пропонує трьохкомпонентну модель самоствавлення – когнітивну, афективну та поведінкову [24], що дозволяє описати, як молодь усвідомлює себе як частину етнічної та національної спільноти. Н.І. Сарджвеладзе підкреслює, що ці компоненти взаємопов'язані та прагнуть до консистентності, оскільки самовідношення є різновидом аттитюду [9]. У молоді когнітивна складова включає знання про історію, традиції та символи своєї нації; афективна – переживання гордості, емоційної близькості та солідарності з національною спільнотою; конативна – поведінкову активність у підтримці культурних практик, участь у національних та етнічних заходах.

Ван Джун розглядає трьохкомпонентну модель і для самосприйняття особистості, що проявляється як оцінювання себе у порівнянні з іншими та орієнтація на власну етнічну приналежність. Це дозволяє молоді формувати стійке відчуття «Я» у контексті національної культури та соціалізації, яка включає засвоєння норм і цінностей своєї етнічної групи.

І.І. Чеснокова виділяє два рівні самосвідомості: перший – співставлення «Я» із зовнішніми референтами, тобто іншими членами національної спільноти, другий – внутрішнє співвідношення «Я та Я», що реалізується через самоаналіз і самоусвідомлення [19]. Саме на другому рівні молодь формує глибоке розуміння власної національної та етнічної приналежності, розробляє власні життєві цінності, позицію щодо культурної спадщини та роль у розвитку національної спільноти.

Таким чином, глобальна самооцінка та самоставлення у молоді виступають фундаментом для розвитку національної свідомості: вони забезпечують інтеграцію знань про себе як носія певної національної культури, емоційне відчуття приналежності та готовність до активної участі в житті своєї етнічної спільноти. Це підкреслює важливість комплексного підходу до дослідження процесів формування національної та етнічної ідентичності, який враховує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти самовідношення молоді.

В.В. Столін пропонує двокомпонентний підхід до структури самоставлення, який розрізняє «Я-образ» – знання або уявлення про себе, включно з оцінкою прояву різних рис – та власне самоставлення, тобто стійке емоційне переживання, що пронизує самосприйняття та «Я-образ» [12]. Цей підхід можна ефективно застосувати до аналізу формування національної ідентичності молоді, оскільки він дозволяє виділити дві складові, що впливають на усвідомлення своєї належності до нації: приєднуюча складова, або система самоідентичності, що відображає спільні риси, які поєднують молодь із власним етнічним чи національним колективом, та диференціююча складова, що підкреслює індивідуальні особливості, які вирізняють особистість у контексті національної спільноти.

Самоставлення виконує важливу регуляторну функцію у процесі соціалізації молоді. Воно забезпечує усвідомлення власних культурних цінностей, символів, традицій та історичної спадщини, що стають внутрішньою опорою для формування національної свідомості. Саморегуляція молоді проявляється через активну інтеграцію знань про себе з оцінкою власної ролі в житті етнічної чи національної спільноти, що сприяє розвитку почуття громадянської та культурної відповідальності [32].

Глибина та широта включення самоствавлення у внутрішньоособистісні процеси визначають ступінь усвідомлення молоддю своєї національної належності. Воно впливає на прояв соціальної активності, підтримує адекватність та диференційованість поведінки у міжетнічних та міжкультурних взаємодіях, мотивує до самовдосконалення та збереження культурної спадщини.

Самоствавлення активується на всіх етапах соціальної діяльності молоді – від формування ціннісних орієнтирів і планування участі у національних проектах до оцінки власного внеску у розвиток національної спільноти [31].

Розгляд самоствавлення як складової «Я» свідчить, що його психологічний зміст не може бути адекватно зрозумілий лише через внутрішні психічні характеристики особистості. Його повне розкриття можливе лише у контексті реальних соціальних взаємодій молоді та ситуацій, де проявляються мотиви самореалізації у межах національної та етнічної спільноти (Виготський Л.С.). Через ці механізми самопізнання та емоційно-оцінного ставлення до себе молодь формує усвідомлення своєї національної приналежності, відчуття культурної ідентичності та здатність підтримувати етнічні та громадянські цінності у повсякденному житті.

Дослідження взаємозв'язку між ставленням особистості до себе як суб'єкта власних життєвих відносин і її поведінкою активно представлено у сучасній психологічній літературі [5;27]. Вчені підкреслюють, що висока самоповага сприяє максимально активній і продуктивній діяльності, розвитку творчого потенціалу, вільному вираженню емоцій і саморозкриттю у спілкуванні [76].

Стійке позитивне ставлення до себе формує віру в власні можливості, самостійність і енергійність, стимулює готовність до ризику та підтримує оптимізм щодо успішності власних дій у невизначених ситуаціях [25]. За Є.Т. Соколовою, позитивне ставлення до себе є важливим мотивом дотримання моральних норм [16].

Натомість негативне ставлення до себе створює труднощі у взаємодії з іншими, оскільки особистість з такою установкою заздалегідь очікує неприязного ставлення від оточення [16]. Пошук власної гідності та цінності «Я» може домінувати у психічному житті людини, що підвищує її активність до рівня, коли

вибір адекватних стратегій взаємодії ускладнюється, а поведінка стає ригідною [21].

У процесі пізнання світу індивід завжди привносить власну суб'єктивність, що формує певну упередженість сприйняття. Особливо це проявляється у взаємозв'язку з його ставленням до себе: воно виникає і формується на різних рівнях самопізнання, водночас визначаючи специфіку та спрямованість цього процесу, надаючи йому індивідуальний емоційний відтінок. Такий емоційний компонент самосвідомості описують численні дослідники як «емоційно-оцінчне ставлення до себе».

Методологічно важливим для нашого бакалаврського дослідження є підхід І.І. Чеснокової, яка ввела поняття «емоційно-ціннісне ставлення до себе» [14]. Вона визначає його як особливу форму емоційного переживання, що відображає ставлення особистості до того, що вона відкриває чи усвідомлює стосовно себе.

Переживання виступає внутрішньою динамічною основою цього ставлення, завдяки якій індивід усвідомлює ціннісний зміст власного «Я».

Сучасна психологія розглядає ставлення до себе як безпосереднє відображення особистісного змісту «Я». Воно не є прямим наслідком знань про себе чи оцінки соціальної бажаності своїх рис, хоча феноменологічно виникає з них. Основою такого ставлення, як підкреслюють В.В. Столін і С.Р. Пантілеєв, є оцінка особистістю свого «Я» та власних рис щодо мотивів, що виражають її потребу у самореалізації.

Складність цього феномену пояснюється кількома факторами. По-перше, ставлення до себе є інтегральною характеристикою особистості і не зводиться лише до самооцінки; воно розкриває сутність «Я» у контексті найбільш значущих видів діяльності. По-друге, позитивне ставлення до себе настільки важливе, що людина інколи уникає усвідомлення або демонстрації негативних емоцій щодо власного «Я». По-третє, як компонент самосвідомості та «образу Я», воно безпосередньо пов'язане із пізнанням інших людей та взаємовідносинами з ними [12].

Н.І. Чеснокова підкреслює, що ставлення до себе складається з різнорідних компонентів: безпосередньої емоційної реакції та її «інактуальної форми» [14]. У

контексті національної та етнічної ідентичності молоді це означає, що внутрішнє переживання власної приналежності до певної етнічної чи національної спільноти включає як миттєві емоційні реакції на прояви культури, традицій, мови, так і стійкі емоційно-ціннісні установки щодо своєї групи. О.Т. Соколова звертає увагу на соціальну оцінку особистих якостей та задоволеність ними, що у молоді проявляється у сприйнятті своєї культурної компетентності, знання традицій та активності у підтримці національних цінностей. Н.І. Сарджвеладзе виділяє когнітивний і афективний компоненти самовідношення [9], які у контексті етнічної свідомості відображають знання про історію та культуру свого народу та емоційне переживання своєї національної приналежності.

К. Роджерс пропонує поділ на самооцінку та самоприйняття [23]. У випадку національної ідентичності це можна трактувати як оцінку себе як носія певних етнокультурних рис та прийняття себе як унікальної особистості в межах власної етнічної групи, усвідомлення її культурної та історичної цінності. Самосприйняття молоді визначає спосіб її взаємодії з іншими групами, ставлення до мультикультурного середовища та активність у підтримці традицій.

Формування оцінного ставлення до себе, як відзначають С.Р. Пантисєєв та О.Т. Соколова, відбувається через інтрасуб'єктивні операції соціального порівняння та зіставлення з нормами, виробленими суспільством. Для молоді це проявляється у порівнянні своєї активності у культурному та громадському житті своєї етнічної спільноти із соціальними очікуваннями та досягненнями ровесників. Оціночне ставлення до себе включає самооцінку власної здатності реалізовувати себе в культурних, освітніх та громадських ініціативах, а також враховує думку значущих інших людей у спільноті [12; 14; 24].

Емоційно-оцінна підсистема, за К. Роджерсом та D. Dymond, формується на основі життєвого досвіду взаємин із значущими людьми [23]. У молоді це проявляється через позитивні або негативні емоційні переживання, пов'язані з участю у культурних заходах, святкуванні традицій, вшануванні національних символів. Емоційне ставлення до себе визначає не лише особистісну самоповагу, а й готовність активно підтримувати та розвивати культурну спадщину свого народу.

Дослідники виділяють три основні аспекти ставлення до себе: оцінне (самоповага), емоційне (аутосімпатія) та негативне ставлення до себе [10; 12; 14].

У контексті етнічної ідентичності оцінне ставлення проявляється у впевненості у власній культурній компетентності, емоційне — у гордості та прихильності до своєї нації, а негативне — у сумнівах щодо власної приналежності чи недостатності знань про традиції. С.Р. Пантілєєв пояснює організацію цих компонентів через принцип смислової інтеграції, де елементи ставлення до себе організовані в динамічну ієрархічну систему. У цьому контексті ядро системи визначає стійке відчуття національної приналежності, а інші компоненти — конкретні прояви активності у культурній та громадській діяльності.

Таким чином, глобальна самооцінка та самоставлення молоді безпосередньо впливають на формування національної свідомості, стимулюють активну участь у підтримці культурних цінностей, зміцнюють відчуття власної гідності як представника етнічної спільноти і забезпечують внутрішню когнітивно-емоційну опору для соціалізації у межах своєї нації.

Загальний рівень ставлення особистості до себе переважно визначається тим, як індивід оцінює найважливіші для нього аспекти «Я», а також ступенем їхньої позитивності або негативності [15]. Кожна особистість характеризується певними якісними особливостями ставлення до себе, що проявляються через «емоційний тон» і «смісловий зміст» цього ставлення. Для одних людей глобальне ставлення до себе проявляється передусім у формі самоповаги, для інших — у вигляді прихильності або любові до себе [15].

Аналіз наукових підходів до вивчення ставлення до себе дозволяє виділити три основні концепції:

1. Ставлення до себе як афективний компонент самосвідомості (в межах самосвідомості).
2. Ставлення до себе як риса особистості (структурна характеристика особистості).
3. Ставлення до себе як складова саморегуляції поведінки (у системі саморегуляції).

Інтеграція цих підходів можлива через методологічний принцип єдності діяльності, особистості та самосвідомості [22]. Так, С.Л. Рубінштейн підкреслює, що дослідження діяльності природно переходить у вивчення властивостей особистості, оскільки будь-яка діяльність виходить від особистості як її суб'єкта. Особистість усвідомлює себе у взаємодії з оточенням, привласнює свої дії та бере на себе відповідальність за них. За його словами, «проблема вивчення особистості... завершується розкриттям самосвідомості».

Отже, сучасні дослідження демонструють різноманіття підходів і точок зору на проблему «Я», відсутність єдиного підходу до структуризації ставлення особистості до себе. Дослідники використовують різні терміни: «узагальнена самооцінка», «самоповага», «емоційно-оцінне ставлення до себе», «власне самовідношення», «відчуття гідності», «самозадоволення», «аутосімпатія», «самоцінність» тощо, пояснюючи їх через категорії «установка», «особистісний зміст», «відношення», «аттїтюд», «соціальна установка», «відчуття» та ін.

Таке різноманіття термінів ускладнює систематизацію досліджуваного аспекту самосвідомості і перешкоджає формуванню чіткої структури емоційно-оцінного ставлення до себе.

На основі аналізу літератури та власних досліджень можна стверджувати, що емоційно-оцінне ставлення до себе є інтегрованим і структурно складним утворенням, яке включає дві ключові підструктури самопізнання:

1. Суб'єкт-об'єктна підструктура — глобальні, загальні показники особистості (глобальне самовідношення, система цінностей, життєві цілі).
2. Суб'єкт-суб'єктна підструктура — часткові показники (диференційована самооцінка, локус контролю, самовідношення з урахуванням самоповаги, аутосімпатії, самоінтересу та очікуваного ставлення до себе; готовність до конкретних дій щодо власного «Я»).

Ці підструктури визначають інтеграцію особистості у систему мікросоціальних взаємодій та впливають на адаптацію до соціального середовища, ефективність діяльності та самореалізацію.

Висновки до першого розділу

1. Ставлення до себе та його структура. Ставлення особистості до себе є складним психологічним утворенням, яке включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Воно проявляється як інтегроване емоційно-оцінчне сприйняття себе та відображає рівень самоповаги, аутосімпатії та власної цінності особистості. Різні підходи в психології дозволяють розглядати ставлення до себе як компонент самосвідомості, як рису особистості або як механізм саморегуляції.

2. Двокомпонентна організація самовідношення. Емоційно-оцінне ставлення до себе можна розділити на суб'єкт-об'єктну (глобальні показники особистості: система цінностей, життєві цілі, глобальне самовідношення) та суб'єкт-суб'єктну підструктуру (локальна самооцінка, диференційоване самовідношення, готовність до дій щодо власного «Я»). Ця структура визначає інтеграцію особистості у систему соціальних взаємодій і впливає на її адаптивність, активність та самореалізацію.

3. Регулятивна роль самоставлення. Ставлення до себе виступає важливим механізмом саморегуляції поведінки, впливає на прояв соціальної активності, адекватність і диференційованість реакцій особистості. Воно визначає не лише внутрішній стан особистості, а й ефективність її взаємодії з соціальним середовищем.

4. Методологічна цінність підходів до самопізнання. Дослідники підкреслюють взаємозв'язок між ставленням до себе та процесом самопізнання: формування самооцінки і самоповаги впливає на сприйняття реальності, прийняття рішень і цілепокладання. Ставлення до себе формується через інтрасуб'єктивне порівняння, соціальну оцінку, а також через усвідомлення власних можливостей і досягнень.

5. Відсутність єдиного підходу та багатовимірність феномену. Різноманіття наукових підходів і термінів, що описують ставлення до себе, свідчить про складність і багатовимірність цього феномену. Тому будь-яке дослідження «Я» потребує комплексного підходу, що враховує когнітивні, афективні та соціально-ціннісні аспекти особистості.

6. Значення для національної та етнічної ідентичності. Глобальна самооцінка та емоційно-ціннісне ставлення до себе формують внутрішню основу самосвідомості, яка впливає на усвідомлення своєї національної та етнічної приналежності. Самоповага, аутосімпатія і здатність до інтеграції особистості у соціальне середовище є ключовими чинниками розвитку національної свідомості молоді.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

2.1. Організація та основні дослідження динаміки показників самоствавлення як результату етнічної ідентифікації

При підготовці психодіагностичного дослідження динаміки показників самоствавлення як результату етнічної ідентифікації ми керувалися базовими завданнями та методичними принципами психодіагностики, що стосуються психологічного дослідження [29; 30].

Організація та проведення психодіагностичного процесу передбачала врахування ключових структурних компонентів системного підходу, до яких належать «просторова» та «часова» підструктури дослідження [15].

До просторової підструктури відносяться:

- Ситуація дослідження – матеріально-фізичні, соціально-психологічні та емоційні характеристики середовища, тобто так званий екологічний контекст проведення дослідження;
- Ціль дослідження – включає як безпосередні результати психодіагностики, так і інформування учасників про їхні результати та наукову інтерпретацію отриманих даних;
- Експериментальні завдання – тип та вид інструментарію (стандартизовані чи нестандартизовані методики, вербальні та невербальні завдання), а також вплив їх складності та інших характеристик на мотивацію учасників;
- Особистість дослідника – професійні та особистісні якості експериментатора, усвідомлені та неусвідомлені мотиви, очікування, гіпотези, можливі помилки та вплив особистості дослідника на результати;
- Особистість досліджуваного – психічний стан учасника під час дослідження, його мотивація та ставлення до процедури, а також заходи контролю впливу індивіда на результати та ефектів взаємодії дослідник–досліджуваний [15].

Часова підструктура включає послідовно пов'язані етапи проведення дослідження:

1. Підготовчий (передекспериментальний) етап – відбір експериментальної бази, обґрунтування вибірки та відбір надійних психодіагностичних методик;
2. Етап проведення експерименту;
3. Етап обробки, аналізу та інтерпретації отриманих результатів.

При відборі діагностичного інструментарію ми спиралися на основні підходи, визначені Л.Ф. Бурлачуком [29]:

- Об'єктивний підхід – оцінка результативності та способу виконання завдань, наприклад, за допомогою тестів;
- Суб'єктивний підхід – збір даних про себе від учасників, самоопис особистісних характеристик та поведінки у різних ситуаціях.

До досліджуваної вибірки увійшли 100 осіб віком 18–23 років. Формування основної вибірки ґрунтувалося на аналізі наукових праць за даною проблематикою та власних методологічних міркуваннях.

Психодіагностичне дослідження динаміки показників самоставлення, що пов'язане з етнічною ідентифікацією, було організоване з урахуванням ключових завдань та методичних принципів сучасної психологічної діагностики [29; 30]. Методологія дослідження передбачала врахування як просторових, так і часових підструктур психологічного процесу діагностики [15].

Етап проведення емпіричного дослідження полягав у зборі емпіричних даних. Усі учасники проходили діагностику за уніфікованими вимогами та стандартами, без надання індивідуальних пояснень. Тестування проводилося в однакових умовах, приблизно в один і той же час дня, із суворим контролем факторів, що могли впливати на поведінку або емоційний стан учасників. Така організація забезпечила мінімізацію впливу ситуативних чинників та підвищила достовірність отриманих даних.

В емпіричному дослідженні були використані наступні методики.

- Методика дослідження самовідношення (МДС). Методика включає в себе 9 основних шкал.

Шкала 1: закритість-відвертість (або внутрішня чесність) .В шкалі виражено глибоке або поверхнєве проникнення в себе, відкрите або закрите (захисне) відношення до себе.

Шкала 2: самовпевненість.

Шкала відображає відношення до себе як до упевненої, самостійної, вольової і надійної людини, яку є за що поважати. Позитивний полюс відповідає самовпевненості, високому самовідношенню, відчуттю сили свого «Я».

Шкала 3: самокерівництво.

Даний чинник можна інтерпретувати як ступінь відображення уявлення про те, що основним джерелом активності і результатів стосовно як діяльності, так і власної особистості суб'єкта, є він сам. Людина з високими балами за шкалою виразно переживає власне «Я» як внутрішній стрижень, інтегруючий і організуючий її особистість, діяльність і спілкування.

Шкала 4: відображене самовідношення.

Зміст даного чинника відображає уявлення суб'єкта про те, що його особистість, характер і діяльність здатні викликати у інших пошану, симпатію, схвалення і розуміння – або протилежні ним відчуття (низькі значення за шкалою). Мова йде не про дійсне, а про відображене відношення цих людей, таке, що передбачається, тобто про самовідношення самого суб'єкта.

Шкала 5: самоцінність.

Позитивний полюс чинника відображає відчуття цінності власної особистості і, одночасно, передбачувану цінність свого «Я» для інших. Шкала відображає емоційну оцінку себе, свого «Я» по внутрішніх інтимних критеріях духовності, багатства внутрішнього світу, здатності викликати в інших глибокі відчуття.

Шкала 6: самоприйняття.

В основі даного чинника лежить відчуття симпатії до себе, згоди зі своїми внутрішніми спонуками, ухвалення себе таким, який є, нехай навіть з деякими недоліками. Чинник пов'язаний зі схваленням своїх планів і бажань, поблажливим, дружнім відношенням до себе. Даний чинник, як і попередній, не має протилежного полюсу – тверджень, пов'язаних з негативним ставленням до себе.

Шкала 7: самоприв'язаність.

Шкала відображає ригідність Я-концепції, консервативну самодостатність, заперечення можливості і бажаності розвитку власного «Я» (навіть у кращий бік). Загальний фон відношення до себе – позитивний, такий, що повністю приймається, навіть з відтінком деякого самовдоволення. Дані переживання часто супроводжуються прихильністю до неадекватного образу «Я».

Шкала 8: внутрішня конфліктність.

Зміст шкали відображає наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди з собою. У ній відстежується тенденція до надмірного самокопання і рефлексії, які протікають на загальному негативному емоційному фоні відношення до себе. Заперечення цих якостей може говорити про закритість, поверхнєве самовдоволення, заперечення проблем. По загальному психологічному змісту даний аспект самовідношення можна позначити як відчуття конфліктності власного «Я».

Шкала 9: самозвинувачення.

Зміст даного чинника пов'язаний з інтрапунітивністю, самозвинуваченням, негативними емоціями у адресу «Я». Індивід, переважно згідний із затвердженнями шкали, готовий поставити собі в провину власні промахи і невдачі, недоліки. У чинник не входять твердження, пов'язані з позитивним відношенням до себе. Це однополюсний чинник, що має самостійне значення в системі самовідношення.

Схема будови самовідношення включає фактори-модальності Самоповага - Аутосимпатія - Самоприниження.

- Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О.Леонтьєва є адаптованою версією тесту "Мета в житті" (Джеймса Крамбо і Леонарда Махоліка. Методика була розроблена авторами на основі теорії прагнення до сенсу і лого-терапії Віктора Франкла і переслідувала мету емпіричної валідації ряду уявлень з цієї теорії, зокрема, уявлень про екзистенціальний вакуум і ноогенні неврози. Суть цих уявлень полягає в тому, що невдача в пошуку людиною сенсу свого життя (екзистенціальна фрустрація) і витікаюче з неї відчуття втрати сенсу (екзистенціальний вакуум) є причиною особливого класу душевних захворювань - ноогенних неврозів, які відрізняються від раніше описаних видів неврозів.

Досліджуваним пропонується вибрати найбільш відповідну з семи градацій і підкреслити або обвести відповідну цифру. Обробка результатів зводиться до підсумовування числових значень для всіх 20 шкал і перекладу сумарного балу в стандартні значення (процентілі). Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується з випадковому порядку з низхідною (від 7 до 1), причому максимальний бал (7) завжди відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) - полюсу її відсутності.

Інтерпретація субшкал:

1. Цілі в житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність в житті досліджуваного цілей в майбутньому, які додають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу. Низькі бали за цією шкалою навіть при загальному високому рівні осмисленості життя будуть властиві людині, що живе сьогоднішньому вдень і вчорашнім днем.

2. Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали співпадає з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає досліджуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений сенсом.

3. Результативність життя або задоволеність самореалізацією. Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина.

4. Локус контролю - Я. (Я - господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, яка володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до власних цілей і уявлень про її сенс. Низькі бали - невіра в свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контролю - життя або керованість життям. При високих балах - переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення і утілювати їх в життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність в тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Етап обробки та аналізу результатів включав кодування та систематизацію даних, перевірку повноти та достовірності результатів, а також статистичну

обробку на індивідуальному та груповому рівнях. Аналіз дозволяв виявити закономірності формування емоційно-оцінного ставлення до себе, його зв'язок із віком, статтю, соціально-демографічними характеристиками та етнічною ідентичністю. Інтерпретація результатів здійснювалася з урахуванням психологічних та соціальних факторів, що впливають на формування національної свідомості та усвідомлення власної етнічної приналежності.

У результаті проведеної методологічної організації дослідження було забезпечено:

- системне вивчення самоставлення молоді в контексті етнічної ідентичності;
- врахування особистісних, ситуаційних та соціальних чинників;
- можливість виділити глобальні та часткові показники емоційно-оцінного ставлення до себе, що впливають на інтеграцію особистості в соціальні мікросередовища та формування національної свідомості.

Таблиця 2.1.

Статевовікова характеристика емпіричної вибірки

Вік досліджуваних	Кількість (n) досліджуваних, їх стать		Всього
	чоловіча %	жіноча %	%
18	2,75	-	2,75
19	-	24,32	24,32
20	14,38	14,38	28,76
21	11,13	11,13	22,26
22-23	2,02	18	20,02

Таблиця відображає розподіл учасників дослідження за віком та статтю, що дозволяє оцінити структуру емпіричної вибірки та врахувати можливий вплив вікових і гендерних чинників на результати психодіагностики.

Аналіз даних таблиці показав наступне:

1. Розподіл за віком:

- У вибірці представлені особи віком від 18 до 23 років.
- Найбільш чисельними віковими групами є 20 років (28,76%) та 21 рік (22,26%), що разом становить понад половину всієї вибірки.
- Найменш представленими є групи 18 років (2,75%) та 22–23 роки (20,02%), при цьому остання група має значний внесок завдяки переважно жіночій частині (18%).
- Група 19 років складає 24,32%, але представлена тільки жіночою статтю, що може впливати на загальні результати дослідження при аналізі вікових тенденцій.

2. Розподіл за статтю:

- Чоловіки переважно представлені у вікових групах 20 (14,38%) і 21 (11,13%) років.
- Жінки представлені в групах 19 років (24,32%), 21 рік (11,13%) та 22–23 роки (18%).
- В цілому, жіноча частина досліджуваних переважає у вибірці, що потрібно враховувати при інтерпретації результатів, особливо щодо соціально-психологічних та емоційно-оцінних показників.

Деякі вікові групи представлені одностатевими суб'єктами (наприклад, 19 років – лише жінки), що може впливати на репрезентативність і потребує обережності при порівнянні показників між статями.

Загалом, вибірка достатньо різноманітна, щоб оцінити вікові та статеві особливості, проте для статистично надійних порівнянь окремих вікових категорій може знадобитися балансування статей.

Емпірична вибірка включає 100 осіб віком 18–23 роки із переважанням жіночої частини та найбільш чисельними групами 20 та 21 років. Така структура дозволяє проводити аналіз динаміки показників самоставлення в онтогенезі молоді та оцінювати вплив статі та віку на формування емоційно-оцінного ставлення до себе, однак при інтерпретації результатів слід враховувати нерівномірність статевої представленості у деяких вікових категоріях.

Розподіл учасників за віковими категоріями носить певною мірою умовний характер, оскільки основна увага приділялася вивченню загальнопсихологічної тенденції формування динаміки показників самоствавлення. Психологічна характеристика цього аспекту самосвідомості в онтогенезі дозволяє розглядати його з позицій системного підходу, акцентуючи увагу на цілісності та взаємодії складових елементів. Таким чином, у рамках нашого бакалаврського дослідження загальнопсихологічні особливості самоствавлення розглядаються як цілісне явище, тоді як онтогенетичний зріз виступає лише частиною єдиної системи розвитку етнічної ідентифікації української молоді.

Онтогенетичний аналіз у цьому контексті не є самоціллю дослідження, а виступає інструментом для виявлення узагальнених тенденцій формування самосвідомості як системи з власними закономірностями, що підпорядкована макроструктурним принципам і включає мікросистемні компоненти, а також враховує зовнішні впливи та умови розвитку.

На етапі обробки, аналізу та інтерпретації даних основною задачею стало проведення математико-статистичного та психологічного аналізу отриманих результатів. На аналітичному етапі також сформульовані часткові та загальні висновки емпіричного дослідження.

2.2. Якісна характеристика показників самоствавлення української молоді залежно від віку та статі

Таблиця 2.2

Особливості розподілу психологічних показників самоствавлення по всій вибірці

Показник	Середнє	Стандартне відхилення	Аси-метрія
Загальний показник самоствавлення	87,973	15,346	-2,097
Самоповага	63,834	20,265	-0,627

Аутосимпатія	76,430	22,718	-1,330
Очікуване відношення від інших	71,110	26,666	-0,935
Самоінтерес	75,870	21,067	-0,967
Самовпевненість	75,946	20,573	-1,088
Відношення інших	35,868	17,764	0,722
Самоприйняття	80,078	22,305	-1,278
Самокерівництво, самопослідовність	60,711	20,896	0,150
Самозвинувачення	39,966	26,711	0,666
Самоінтерес (шкала 6)	34,652	15,055	0,083
Саморозуміння	60,106	23,664	-0,465
Цілі в житті	32,663	5,657	-0,655
Процес життя	33,759	5,047	-0,851
Результат життя	26,916	4,285	-0,612
Локус контролю - Я	21,694	3,672	-0,342
Локус контролю - життя	32,793	5,374	-0,700
Осмисленість життя	106,807	14,794	-0,58

Компоненти самоповаги та емоційного ставлення до себе

Самоповага (63,83): відносно помірне середнє значення при стандартному відхиленні 20,27, асиметрія -0,627. Це вказує на невелике зміщення в бік високих значень, що свідчить про тенденцію до позитивної самооцінки, але з наявністю значної варіативності серед досліджуваних.

Аутосимпатія (76,43): більш високі середні значення порівняно із самоповагою, стандартне відхилення 22,72, асиметрія -1,33. Високе середнє та негативна асиметрія вказують на переважне позитивне емоційне ставлення до себе у більшості респондентів.

Самоприйняття (80,08): середнє значення також високе при помірному стандартному відхиленні (22,31), асиметрія -1,278. Це свідчить, що респонденти загалом приймають себе як особистість із її достоїнствами та недоліками.

Соціально-орієнтовані компоненти

Очікуване ставлення від інших (71,11) і Ставлення інших (35,87) демонструють певну дисбалансованість. Середнє значення очікуваного ставлення від інших відносно високе, тоді як оцінка ставлення інших до себе – низька. Це може свідчити про суб'єктивне завищене очікування соціальної оцінки або про недостатнє відчуття підтримки з боку оточення. Асиметрія показників також вказує на наявність окремих груп із різним сприйняттям соціальної оцінки.

Компоненти особистісної активності та саморегуляції.

Самоінтерес (75,87), Самовпевненість (75,95), Самокерівництво та самопослідовність (60,71) демонструють середні та високі значення, що свідчить про здатність респондентів орієнтуватися на власні потреби та ефективно регулювати поведінку.

Локус контролю – Я (21,69) та Локус контролю – життя (32,79) показують помірний рівень усвідомлення власної відповідальності за дії та життєві результати, зі слабкою негативною асиметрією, що означає, що більшість респондентів помірно відчуває контроль над своїм життям і власним „Я”.

Компоненти життєвих цілей та осмисленості.

Цілі в житті (32,66), Процес життя (33,76), Результат життя (26,92) демонструють нижчі середні значення з відносно малим стандартним відхиленням, асиметрія негативна, що свідчить про тенденцію респондентів до високої усвідомленості щодо життєвих завдань, процесу та результатів.

Осмисленість життя (106,81): найвищий середній показник у таблиці, при помірному стандартному відхиленні та невеликій негативній асиметрії. Це свідчить про наявність у більшості досліджуваних високого рівня усвідомлення власного життєвого шляху та ціннісних орієнтацій.

Негативні емоційні компоненти

Самозвинувачення (39,97) і Ставлення інших (35,87) мають позитивну асиметрію, що свідчить про наявність у невеликої частини респондентів більш

високого рівня негативного ставлення до себе та суб'єктивного відчуття критики з боку оточення.

Отже,

1. Загальний показник самоствавлення виявився високим, що свідчить про позитивне самовідношення більшості молоді у вибірці.
2. Емоційні та оцінні компоненти (самоповага, аутосимпатія, самоприйняття) також демонструють переважно позитивний характер, але з помітною варіативністю, що вказує на індивідуальні відмінності.
3. Соціальні очікування (очікуване відношення від інших) високі, тоді як сприйняття реального ставлення оточення низьке, що може відображати суб'єктивні переконання та потребу у соціальному підтвердженні.
4. Показники саморегуляції та життєвої осмисленості свідчать про достатньо розвинене усвідомлення власних дій та життєвих цілей.
5. Негативні компоненти (самозвинувачення, оцінка ставлення інших) присутні, але у меншості, що свідчить про відносну емоційну стабільність досліджуваних.

Таблиця 2.3

Вплив статі і віку на показники самоствавлення особистості

Показник	Вплив фактору «вік»		Вплив фактору «стать»		Взаємодія факторів «стать» і «вік»	
	F	p	F	p	F	p
Осмисленність життя	0,989	0,323	1,222	0,305	4,900	0,004
Цілі в житті	2,766	0,092	0,767	0,653	4,852	0,005
Результат життя	1,770	0,187	0,439	0,728	4,300	0,008
Самоінтерес	0,253	0,619	0,935	0,427	2,157	0,096
Процес життя	1,724	0,192	1,548	0,205	2,150	0,096

Примітка:

Наведені тільки ті показники, сумісний вплив вказаних чинників на яких значущий на рівні $p < 0,10$.

Таблиця 2.3 демонструє результати аналізу впливу факторів «вік» та «стать» на різні компоненти самоствлення особистості, а також їхню взаємодію. Використовувались показники F і p для оцінки статистичної значущості. У таблиці наведено лише ті показники, де сумісний вплив чинників був на рівні $p < 0,10$, тобто можна говорити про тенденційно значущий або значущий ефект.

Аналіз впливу фактору «вік» показав наступне.

- Жоден із досліджуваних показників не продемонстрував статистично значущого впливу віку на рівні $p < 0,05$. Найбільш наближеними до значущості є «Цілі в житті» ($F=2,766$, $p=0,092$) та «Результат життя» ($F=1,770$, $p=0,187$).
- Це свідчить про те, що вікові відмінності у межах досліджуваної вибірки (18-23 роки) не суттєво впливають на більшість показників самоствлення. Можна припустити, що розвиток емоційно-оцінного ставлення до себе на цьому етапі онтогенезу є відносно стабільним і менш чутливим до невеликих вікових змін у юнацькому віці.

Аналіз впливу фактору «стать» показав наступне.

Аналіз показує, що окремо фактор статі також не мав значущого впливу на досліджувані показники (найбільш наближене значення – «Осмысленість життя», $F=1,222$, $p=0,305$).

Це означає, що у підлітків обох статей рівень самоствлення, оцінка власних цілей і процесів життя не демонструє суттєвих відмінностей за статевою ознакою.

Аналіз взаємодії факторів «стать» і «вік» констатував такі факти.

Найцікавішим результатом є те, що взаємодія віку і статі показує статистично значущий вплив на ряд показників:

- Осмысленість життя: $F=4,900$, $p=0,004$
- Цілі в житті: $F=4,852$, $p=0,005$
- Результат життя: $F=4,300$, $p=0,008$

Це свідчить про те, що ефект віку на ці компоненти самоствавлення модифікується статтю, тобто спостерігаються різні тенденції розвитку самопізнання та усвідомлення життєвих цілей в юнацькому віці. Наприклад, підвищення осмисленості життя або усвідомлення життєвих цілей може відбуватися більш виразно у представників однієї статі порівняно з іншою.

Для показників «Самоінтерес» ($F=2,157$, $p=0,096$) та «Процес життя» ($F=2,150$, $p=0,096$) взаємодія віку та статі лише тенденційно значуща, що може свідчити про наявність неявних, ще недостатньо виражених відмінностей у сприйнятті власних потреб та процесів життя за статтю у різних вікових групах.

Отже,

1. Вік та стать окремо у юнацькій вибірці не мають суттєвого впливу на основні показники самоствавлення, що свідчить про відносну стабільність самоствавлення української молоді у віці 18-23 років.
2. Взаємодія віку і статі демонструє значний ефект для ключових життєвих орієнтацій («Осмисленість життя», «Цілі в житті», «Результат життя»), що вказує на диференційовану динаміку формування самопізнання та життєвої рефлексії у хлопців і дівчат в юнацькому віці.
3. Тенденційний вплив взаємодії спостерігається також для показників «Самоінтерес» і «Процес життя», що потребує подальшого дослідження з більшими вибірками для підтвердження цих закономірностей.
4. Загалом результати підкреслюють важливість врахування комбінованого ефекту соціально-демографічних факторів при вивченні динаміки показників самоствавлення, оскільки індивідуальні та соціальні характеристики можуть взаємодіяти, формуючи унікальні профілі розвитку особистості.

2.3. Соціально-психологічна характеристика мовленнєвої ідентифікації етномовних груп української молоді

Етномовна група визначається як спільнота осіб, об'єднаних на підставі як етнічної належності, так і спільної мовної ознаки. Для її членів мовні маркери, такі

як етнічна мова, державна мова, рідна мова та мова (мови) спілкування, можуть слугувати індикаторами етнічної та етномовної ідентифікації, причому ці маркери можуть збігатися або відрізнятися залежно від конкретного контексту соціальної взаємодії.

Рідна мова виступає ключовим символічним маркером мовної ідентичності та є найбільш наочною ознакою етнічної категоризації, зручною та інтуїтивно зрозумілою для застосування в соціально-психологічних дослідженнях. Вона також традиційно використовується як критерій диференціації «свій – чужий».

Мова спілкування, у свою чергу, виконує роль більш прямого та очевидного індикатора етнічної приналежності, що дозволяє зафіксувати актуальні практики міжособистісної взаємодії. У цьому контексті рідна мова має символічний характер, тоді як мова спілкування виступає як безпосередній інструмент візуальної та поведінкової ідентифікації.

Розподіли частот за цими критеріями серед учасників дослідження наведено в таблиці 3.1, що дозволяє систематизувати інформацію про мовні та етнічні характеристики вибірки та визначити ступінь їхньої кореляції з показниками етнічної ідентичності молоді.

Емпіричну вибірку склали молоді українські болгари, які скупчено проживають в Одеській області

Таблиця 3.4.

Частотний розподіл молоді за мовними ознаками

Рідна мова	Мова спілкування			
	Українська	Болгарська	Обидві	Усього
Українська	50	20	30	100
Болгарська	60	30	10	100
Обидві	12	17	43	72

Таблиця 3.4 відображає частотний розподіл молоді українських болгар за мовними ознаками, зокрема рідною мовою та мовою спілкування. Емпірична вибірка включає представників молодіжної спільноти, що компактно проживають в Одеській області. Таблиця класифікує респондентів за трьома категоріями рідної

мови (українська, болгарська, обидві) та трьома категоріями мови спілкування (українська, болгарська, обидві).

- Перший рядок показує, що серед тих, для кого рідною мовою є українська, 50 осіб спілкуються українською, 20 – болгарською, а 30 – обома мовами.
- Другий рядок демонструє, що серед респондентів із болгарською рідною мовою 60 осіб використовують болгарську, 30 – українську, а 10 – обидві мови.
- Третій рядок, де рідною є обидві мови, показує більш рівномірний розподіл: 12 осіб спілкуються українською, 17 – болгарською і 43 – обома мовами.

Сума по кожному стовпчику відображає загальну кількість осіб за мовою спілкування, а сума по рядках – за рідною мовою, що дозволяє бачити взаємозв'язок між цими двома мовними ознаками.

Аналіз таблиці дозволив нам зробити наступні висновки:

1. Динаміка рідної мови та мови спілкування:

- Таблиця демонструє, що навіть серед тих, для кого рідна мова – українська, значна частина молоді (50%) підтримує мовну практику обох мов, що вказує на двомовність як поширене явище серед молоді.
- Для носіїв болгарської мови більшість (60%) продовжує використовувати рідну мову у спілкуванні, але частка тих, хто спілкується українською (30%), показує сильний вплив домінуючого суспільного мовного середовища на молодіжну спільноту.

2. Вплив білінгвальності:

- Найбільш відзначеною групою є молодь, яка вважає рідною обидві мови (43 особи спілкуються обома мовами). Це свідчить про активне функціональне володіння обома мовами та гнучкість мовного вибору в міжособистісному спілкуванні.
- Подібна двомовність сприяє формуванню складної етномовної ідентичності, де мовні практики не завжди збігаються з формальною рідною мовою.

3. Соціолінгвістичні висновки:

- Спостерігається часткова асиметрія між рідною мовою та мовою спілкування: не всі носії рідної мови використовують її виключно у повсякденній

комунікації. Це може свідчити про соціальну адаптацію молоді до більшості, а також про інтеграційні процеси в мультикультурному середовищі Одеської області.

- Висока частка осіб, які користуються обома мовами, вказує на значення двомовності як механізму підтримки етнічної ідентичності та одночасної соціальної інтеграції.

4. Етнопсихологічне значення:

- Розподіл за мовними ознаками дозволяє робити висновок про тісний взаємозв'язок між мовною практикою та процесами етнічної ідентифікації. Молодь, яка активно використовує рідну мову, демонструє більшу прив'язаність до етнічної спільноти, тоді як ті, хто спілкується переважно українською, частіше проявляють інтеграційні тенденції.

- Наявність двомовних практик дозволяє формувати гнучке, адаптивне самовідношення до власної національної та етнічної приналежності, поєднуючи символічну (рідна мова) та функціональну (мова спілкування) складові етнічної ідентичності.

2.4. Методичні рекомендації з розвитку самоставлення через етнічну ідентифікацію молоді

Мета рекомендацій

Розроблені рекомендації спрямовані на підвищення позитивного емоційно-оцінного ставлення до себе у молоді через розвиток усвідомлення власної етнічної ідентичності, формування здорової самоповаги, самоприйняття, аутосімпатії та відповідальності за особисті цінності й етнокультурну спадщину.

Загальні підходи

1. Системний підхід – робота з самоставленням має розглядати особистість як цілісну систему, у якій інтегруються індивідуальні, соціальні та етнокультурні компоненти.

2. Особистісно-орієнтований підхід – кожний учасник процесу розвитку самоповаги сприймається як унікальна особистість із власним етнокультурним бекграундом та психологічними особливостями.

3. Проактивний підхід – молодь залучається до самостійного відкриття та усвідомлення власної етнічної ідентичності через активну участь у культурних, освітніх та творчих заходах.

Напрями роботи

1. Розвиток позитивного ставлення до себе через етнічну ідентичність

- Формування усвідомлення цінності власного етнічного походження та мовної приналежності.
- Проведення інтерактивних занять, тренінгів та групових дискусій, де учасники розповідають про етнічні традиції, звичаї та власний досвід.
- Використання арт-терапевтичних і творчих методик (створення етнокультурних проєктів, колажів, малюнків, відеоісторій), що допомагають відобразити власну культурну ідентичність.

Підвищення самоповаги та самоприйняття

- Вправи на самооцінку: визначення власних сильних рис, успіхів у житті та особистих досягнень у контексті культурного та соціального середовища.
- Методи саморефлексії: ведення щоденника самопізнання з фокусом на етнічні цінності та роль особистості в культурній спільноті.
- Рольові ігри та симуляції, які дозволяють моделювати ситуації соціальної взаємодії з урахуванням етнокультурних відмінностей.

Розвиток аутосімпатії та емоційного самоприйняття

- Тренування навичок самопідтримки та позитивного внутрішнього діалогу: «Що я можу цінувати в собі як представнику своєї етнічної групи?».
- Практики усвідомленого позитивного сприйняття власних етнокультурних особливостей, зокрема мови, традицій, національних символів.
- Робота з мікрогрупами для обміну позитивним досвідом самоприйняття та подолання мовних або етнічних стереотипів.

Підвищення інтеграції в соціальне середовище

- Організація міжетнічних проектів, що дозволяють молоді проявити свої етнокультурні ресурси, одночасно зміцнюючи позитивне ставлення до себе.
- Заохочення участі в спільних культурних і волонтерських заходах, що підвищує соціальну значущість етнічної самопізнаності.
- Використання індивідуальних та групових консультацій для обговорення конфліктів і ситуацій дискримінації, що можуть впливати на самоставлення.

Моніторинг та оцінка ефективності

- Регулярна оцінка показників самоставлення за допомогою стандартизованих психодіагностичних методик (опитувальники самоповаги, аутосімпатії, самоідентифікації).
- Відстеження динаміки змін у ставленні молоді до власної етнічної приналежності та соціальної інтеграції.
- Корекція програм з урахуванням індивідуальних результатів та особливостей вікових груп.

Рекомендовані форми роботи

- Індивідуальні психологічні консультації з акцентом на усвідомлення власної етнічної ідентичності та ролі її в житті молоді.
- Групові тренінги та семінари, що спрямовані на розвиток комунікативних навичок, самоприйняття та толерантності до інших етнічних груп.
- Культурно-пізнавальні заходи: відвідування етнографічних музеїв, участь у фестивалях, майстер-класах народних ремесел, тематичних виставках.
- Творчі лабораторії та проекти для вираження особистісного та етнокультурного «Я» через малюнок, музику, театр, мультимедіа.

Висновки до другого розділу

Проведене психодіагностичне дослідження дозволило визначити динаміку показників самоставлення молоді та їхні складові у контексті онтогенезу, виявивши різноманіття індивідуально-типологічних та соціально значущих характеристик.

Загальний рівень самоставлення у вибірці відображає інтегративну характеристику особистості, яка включає як глобальні показники (суб'єкт-об'єктна підструктура: цінності, життєві цілі, загальна система ставлень до себе), так і часткові показники (суб'єкт-суб'єктна підструктура: диференційоване самопочуття, локус контролю, самоповага, аутосімпатія, очікуване ставлення до себе).

Розподіл показників самоставлення за різними шкалами свідчить про наявність високого рівня самоповаги та самоприйняття серед більшості досліджуваних, тоді як показники самозвинувачення та оцінки ставлення інших варіюють значно сильніше, що вказує на чутливість молоді до соціальних оцінок та зовнішніх впливів.

Статистичний аналіз показав, що взаємодія факторів «вік» та «стать» виявляє значущий вплив на такі показники, як осмисленість життя, цілі та результати життя, що підкреслює необхідність врахування цих змінних при формуванні програм розвитку самоставлення.

Проведений аналіз підкреслює системний характер самоставлення, його інтегративну природу та взаємозв'язок із соціальними і особистісними чинниками, що дозволяє розглядати його як показник ефективної саморегуляції, самопізнання та готовності до соціальної взаємодії.

Результати дослідження створюють основу для практичної роботи з розвитком самоставлення у молоді, зокрема через стимулювання позитивного самопочуття, зміцнення самоповаги, формування усвідомлення власної цінності та етнічної ідентичності.

Результати проведеного дослідження демонструють, що навіть серед тих, для кого рідна мова – українська, значна частина молоді (50%) підтримує мовну практику обох мов, що вказує на двомовність як поширене явище серед молоді.

Для носіїв болгарської мови більшість (60%) продовжує використовувати рідну мову у спілкуванні, але частка тих, хто спілкується українською (30%), показує сильний вплив домінуючого суспільного мовного середовища на молодіжну спільноту.

Щодо впливу білінгвальності, найбільш відзначеною групою є молодь, яка вважає рідною обидві мови (43 особи спілкуються обома мовами). Це свідчить про активне функціональне володіння обома мовами та гнучкість мовного вибору в міжособистісному спілкуванні.

Подібна двомовність сприяє формуванню складної етномовної ідентичності, де мовні практики не завжди збігаються з формальною рідною мовою.

Спостерігається часткова асиметрія між рідною мовою та мовою спілкування: не всі носії рідної мови використовують її виключно у повсякденній комунікації. Це може свідчити про соціальну адаптацію молоді до більшості, а також про інтеграційні процеси в мультикультурному середовищі Одеської області.

Висока частка осіб, які користуються обома мовами, вказує на значення двомовності як механізму підтримки етнічної ідентичності та одночасної соціальної інтеграції.

Розподіл за мовними ознаками дозволяє робити висновок про тісний взаємозв'язок між мовною практикою та процесами етнічної ідентифікації. Молодь, яка активно використовує рідну мову, демонструє більшу прив'язаність до етнічної спільноти, тоді як ті, хто спілкується переважно українською, частіше проявляють інтеграційні тенденції.

Наявність двомовних практик дозволяє формувати гнучке, адаптивне самоставлення до власної національної та етнічної приналежності, поєднуючи символічну (рідна мова) та функціональну (мова спілкування) складові етнічної ідентичності.

Навіть серед тих, для кого рідна мова – українська, значна частина молоді (50%) підтримує мовну практику обох мов, що вказує на двомовність як поширене явище серед молоді.

Для носіїв болгарської мови більшість (60%) продовжує використовувати рідну мову у спілкуванні, але частка тих, хто спілкується українською (30%), показує сильний вплив домінуючого суспільного мовного середовища на молодіжну спільноту.

Найбільш відзначеною групою є молодь, яка вважає рідною обидві мови (43 особи спілкуються обома мовами). Це свідчить про активне функціональне володіння обома мовами та гнучкість мовного вибору в міжособистісному спілкуванні.

Подібна двомовність сприяє формуванню складної етномовної ідентичності, де мовні практики не завжди збігаються з формальною рідною мовою.

Спостерігається часткова асиметрія між рідною мовою та мовою спілкування: не всі носії рідної мови використовують її виключно у повсякденній комунікації. Це може свідчити про соціальну адаптацію молоді до більшості, а також про інтеграційні процеси в мультикультурному середовищі Одеської області.

Висока частка осіб, які користуються обома мовами, вказує на значення двомовності як механізму підтримки етнічної ідентичності та одночасної соціальної інтеграції.

Розподіл за мовними ознаками дозволяє робити висновок про тісний взаємозв'язок між мовною практикою та процесами етнічної ідентифікації. Молодь, яка активно використовує рідну мову, демонструє більшу прив'язаність до етнічної спільноти, тоді як ті, хто спілкується переважно українською, частіше проявляють інтеграційні тенденції.

Наявність двомовних практик дозволяє формувати гнучке, адаптивне самоставлення до власної національної та етнічної приналежності, поєднуючи символічну (рідна мова) та функціональну (мова спілкування) складові етнічної ідентичності.

Основними напрямками роботи з розвитку етнічної ідентифікації можуть бути такі: розвиток позитивного ставлення до себе через етнічну ідентичність, підвищення самоповаги та самоприйняття, розвиток аутосімпатії та емоційного самоприйняття, підвищення інтеграції в соціальне середовище, моніторинг та оцінка ефективності.

Ми Рекомендовані форми роботи

- Індивідуальні психологічні консультації з акцентом на усвідомлення власної етнічної ідентичності та ролі її в житті молоді.
- Групові тренінги та семінари, що спрямовані на розвиток комунікативних навичок, самоприйняття та толерантності до інших етнічних груп.
- Культурно-пізнавальні заходи: відвідування етнографічних музеїв, участь у фестивалях, майстер-класах народних ремесел, тематичних виставках.
- Творчі лабораторії та проекти для вираження особистісного та етнокультурного «Я» через малюнок, музику, театр, мультимедіа.

ВИСНОВКИ

1. Ставлення особистості до себе є складним психологічним утворенням, яке включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Воно проявляється як інтегроване емоційно-оціночне сприйняття себе та відображає рівень самоповаги, аутосімпатії та власної цінності особистості. Різні підходи в психології дозволяють розглядати ставлення до себе як компонент самосвідомості, як рису особистості або як механізм саморегуляції.

Самоставлення розділити на суб'єкт-об'єктну (глобальні показники особистості: система цінностей, життєві цілі, глобальне самовідношення) та суб'єкт-суб'єктну підструктуру (локальна самооцінка, диференційоване самовідношення, готовність до дій щодо власного «Я»). Ця структура визначає інтеграцію особистості у систему соціальних взаємодій і впливає на її адаптивність, активність та самореалізацію.

Ставлення до себе виступає важливим механізмом саморегуляції поведінки, впливає на прояв соціальної активності, адекватність і диференційованість реакцій особистості. Воно визначає не лише внутрішній стан особистості, а й ефективність її взаємодії з соціальним середовищем.

Дослідники підкреслюють взаємозв'язок між ставленням до себе та процесом самопізнання: формування самооцінки і самоповаги впливає на сприйняття реальності, прийняття рішень і цілепокладання. Ставлення до себе формується через інтрасуб'єктивне порівняння, соціальну оцінку, а також через усвідомлення власних можливостей і досягнень.

Різноманіття наукових підходів і термінів, що описують ставлення до себе, свідчить про складність і багатовимірність цього феномену. Тому будь-яке дослідження «Я» потребує комплексного підходу, що враховує когнітивні, афективні та соціально-ціннісні аспекти особистості.

Глобальна самооцінка та самоставлення до себе формують внутрішню основу самосвідомості, яка впливає на усвідомлення своєї національної та етнічної приналежності. Самоповага, аутосімпатія і здатність до інтеграції особистості у соціальне середовище є ключовими чинниками розвитку національної свідомості молоді.

2. Проведене психодіагностичне дослідження дозволило визначити динаміку показників самоствавлення молоді та їхні складові у контексті онтогенезу, виявивши різноманіття індивідуально-типологічних та соціально значущих характеристик.

Загальний рівень самоствавлення у вибірці відображає інтегративну характеристику особистості, яка включає як глобальні показники (суб'єкт-об'єктна підструктура: цінності, життєві цілі, загальна система ставлень до себе), так і часткові показники (суб'єкт-суб'єктна підструктура: диференційоване самопочуття, локус контролю, самоповага, аутосімпатія, очікуване ставлення до себе).

Розподіл показників самоствавлення за різними шкалами свідчить про наявність високого рівня самоповаги та самоприйняття серед більшості досліджуваних, тоді як показники самозвинувачення та оцінки ставлення інших варіюють значно сильніше, що вказує на чутливість молоді до соціальних оцінок та зовнішніх впливів.

Статистичний аналіз показав, що взаємодія факторів «вік» та «стать» виявляє значущий вплив на такі показники, як осмисленість життя, цілі та результати життя, що підкреслює необхідність врахування цих змінних при формуванні програм розвитку самоствавлення.

Проведений аналіз підкреслює системний характер самоствавлення, його інтегративну природу та взаємозв'язок із соціальними і особистісними чинниками, що дозволяє розглядати його як показник ефективної саморегуляції, самопізнання та готовності до соціальної взаємодії.

Результати дослідження створюють основу для практичної роботи з розвитком самоствавлення у молоді, зокрема через стимулювання позитивного самопочуття, зміцнення самоповаги, формування усвідомлення власної цінності та етнічної ідентичності.

Результати проведеного дослідження демонструють, що навіть серед тих, для кого рідна мова – українська, значна частина молоді (50%) підтримує мовну практику обох мов, що вказує на двомовність як поширене явище серед молоді.

Для носіїв болгарської мови більшість (60%) продовжує використовувати рідну мову у спілкуванні, але частка тих, хто спілкується українською (30%), показує сильний вплив домінуючого суспільного мовного середовища на молодіжну спільноту.

Щодо впливу білінгвальності, найбільш відзначеною групою є молодь, яка вважає рідною обидві мови (43 особи спілкуються обома мовами). Це свідчить про активне функціональне володіння обома мовами та гнучкість мовного вибору в міжособистісному спілкуванні.

Подібна двомовність сприяє формуванню складної етномовної ідентичності, де мовні практики не завжди збігаються з формальною рідною мовою.

Спостерігається часткова асиметрія між рідною мовою та мовою спілкування: не всі носії рідної мови використовують її виключно у повсякденній комунікації. Це може свідчити про соціальну адаптацію молоді до більшості, а також про інтеграційні процеси в мультикультурному середовищі Одеської області.

Висока частка осіб, які користуються обома мовами, вказує на значення двомовності як механізму підтримки етнічної ідентичності та одночасної соціальної інтеграції.

Розподіл за мовними ознаками дозволяє робити висновок про тісний взаємозв'язок між мовною практикою та процесами етнічної ідентифікації. Молодь, яка активно використовує рідну мову, демонструє більшу прив'язаність до етнічної спільноти, тоді як ті, хто спілкується переважно українською, частіше проявляють інтеграційні тенденції.

Наявність двомовних практик дозволяє формувати гнучке, адаптивне самоставлення до власної національної та етнічної приналежності, поєднуючи символічну (рідна мова) та функціональну (мова спілкування) складові етнічної ідентичності.

Навіть серед тих, для кого рідна мова – українська, значна частина молоді (50%) підтримує мовну практику обох мов, що вказує на двомовність як поширене явище серед молоді.

Для носіїв болгарської мови більшість (60%) продовжує використовувати рідну мову у спілкуванні, але частка тих, хто спілкується українською (30%), показує сильний вплив домінуючого суспільного мовного середовища на молодіжну спільноту.

Найбільш відзначеною групою є молодь, яка вважає рідною обидві мови (43 особи спілкуються обома мовами). Це свідчить про активне функціональне володіння обома мовами та гнучкість мовного вибору в міжособистісному спілкуванні.

Подібна двомовність сприяє формуванню складної етномовної ідентичності, де мовні практики не завжди збігаються з формальною рідною мовою.

Спостерігається часткова асиметрія між рідною мовою та мовою спілкування: не всі носії рідної мови використовують її виключно у повсякденній комунікації. Це може свідчити про соціальну адаптацію молоді до більшості, а також про інтеграційні процеси в мультикультурному середовищі Одеської області.

Висока частка осіб, які користуються обома мовами, вказує на значення двомовності як механізму підтримки етнічної ідентичності та одночасної соціальної інтеграції.

Розподіл за мовними ознаками дозволяє робити висновок про тісний взаємозв'язок між мовною практикою та процесами етнічної ідентифікації. Молодь, яка активно використовує рідну мову, демонструє більшу прив'язаність до етнічної спільноти, тоді як ті, хто спілкується переважно українською, частіше проявляють інтеграційні тенденції.

Наявність двомовних практик дозволяє формувати гнучке, адаптивне самоставлення до власної національної та етнічної приналежності, поєднуючи символічну (рідна мова) та функціональну (мова спілкування) складові етнічної ідентичності.

3. Розроблені рекомендації спрямовані на підвищення позитивного емоційно-оцінного ставлення до себе у молоді через розвиток усвідомлення власної етнічної ідентичності, формування здорової самоповаги, самоприйняття, аутосімпатії та відповідальності за особисті цінності й етнокультурну спадщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: програмно-виховний контекст /. – Київ, 2008. – 39 с.
2. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : Автореф. дис. ... докт. пед. наук: Спец. 13.00.07 - теорія і методика виховання / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2006. 40 с
3. Бичко І. В. Український національний характер : персоналістський підхід. Філософсько-антропологічні читання / Ін-т філософії НАН України, Укр. філос. Ліга, Центр соц.-політ. дослідж. ім. В. Кістяківського. – Київ, 1996. – Вип. 2. – С. 22 – 29.
4. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. К., 2003. 19 с
5. Васютинський В. О. Вплив мовних і регіональних чинників на соціальне самовизначення студентів. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб.наук. статей. 2007. Вип. 17 (20). С. 247–252
6. Вирост Й. С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й Аналізу.Філософська і соціологічна думка. – 1989. – № 7.– С. 21 – 29.
7. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.
8. Голота А. С. Соціально-психологічні особливості етнонаціональної ідентичності українсько-російських білінгвів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. К., 2012.16 с.
9. Гонський В. Мова як чинник формування людини і нації URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/05/7/3236105/>
- 10.Гора О. Методика дослідження рівня сформованості національної ідентичності студентів. Наукові записки Кіровоградського державного

- педагогічного університету імені Володимира Винниченка: серія Педагогічні науки. 2012. Вип. 103. С. 90-100.
11. Горбунова В. В. Психологічні чинники формування етнічної свідомості у юнацькому віці: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2003. 19 с
 12. Гордузенко В. Етнонаціональна група як компонент етнонаціональної структури українського суспільства. Соціальна психологія. 2006. №3. С.173-179.
 13. Горностай П. Колективна травма та групова ідентичність. Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. Т. 2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. 2012. С. 89-95
 14. Грищук Е. Ю. Етнолінгвістична ідентичність як чинник регуляції міжособової взаємодії : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / КНУ ім. Т. Шевченка К., 2011. 18 с.
 15. Грищук Е., Коваленко А. Особливості етнолінгвістичної ідентичності представників різних мовних груп України. Psycholinguistics. 2019. № 25(1). С. 49–71.
 16. Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового пізнання. К.: Самміт-книга, 2010. 432 с.
 17. Духніч О. Є. Психологічні і соціокультурні особливості існування локальних поліетнічних громад з досвідом конфлікту. Попередження насильницьких конфліктів у мультикультурних спільнотах і формування культури миру : зб. наук. праць. 2011. С. 50-61.
 18. Жадан І. В. Регіональні особливості комунікативних практик громадянської та національної самоідентифікації студентської молоді. Проблеми політичної психології. 2017. 6 (20). С. 214-225
 19. Занюк С. С. Психологія мотивації. Київ : Либідь, 2002. – 304 с.
 20. Івашковський В. В. Теоретико-методичні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства : монографія Київ : Паливода А. В., 2010. –514 с.

- 21.Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять. Віче. – 1995. – № 6. – С. 80 – 93.
- 22.Киричук О. В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі. Рідна школа. – 1991. – № 12. – С. 3 – 11.
- 23.Коваліско Н. В. Соціальна ідентичність як чинник соціальної стратифікації Соц. психологія. – 2006. – № 4. – С. 94-106.
- 24.Король Л. Д. Психологічні особливості етнічної ідентичності та толерантності у студентів білінгвів. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 19. С.281-29
- 25.Лозова О. М. Змістова модель психосемантичної структури етнічної свідомості східних слов'ян. Психолінгвістика. 2008. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2008_1_5.
- 26.Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального К. : Український центр духовної культури, 2000. 374 с
- 27.Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань : [монографія].Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 260 с.
- 28.Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України. URL: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova%20%20
- 29.Пустовіт Г. П. Патріотичне виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах : теоретико-прикладні конструкти Педагогіка і психологія. – 2015. – № 3. – С. 16 – 21.
- 30.Руденко Ю. Український патріотизм : політична освіта і виховання зростаючих поколінь. Освіта. – 2014. – № 43 (15-22 жовт. 2014). – С. 9.
- 31.Ставицький Г. А Чинники та рівні розвитку етнічної самосвідомості у старшому юнацькому віці. Fundamental and applied researches and practice in leading scientific schools/ 2015. 4 (10). P. 313-234
- 32.Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. – 232 с.
- 33.Філіпчук Г. Національна ідентичність : культурно-освітній вимір: [монографія]. Чернівці : Друк Арт, 2016. – 304 с.

- 34.Хазратова Н. В. Етнонаціональна і громадянська ідентичність: пошук емпіричних критеріїв. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім.. В.О. Сухомлинського. 2018. №1 (19). С. 143- 150.
- 35.Чиханцова О. А. Психологія становлення життєстійкості особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психолог. Наук. Київ, 2021. 41с
- 36.Чиханцова, О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №42. С. 211–231.
<https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.211-231>